

ETIMOLOGII

I

Aleveș

Dicț. Acad, I, 113 dă acest cuvânt după Pontbriant cu sensul de „poșârcă, leorcă, vin acru” și trimite la ung. *elevesedik* „se tulbură, se împute”, pentru care presupune un radical **eleves* „turbure”(?).

Dar ung. *eleves* există numai cu sensul „străvechiu”, derivând din *eleve* (cf. Szinnyei, *MTsz*, I, 480) Cât privește pe *elevesedik*, el este un compus cu prefixul *el-* din *evesedik* „a (se) coace, a puroia (o rană)”, iar acesta derivă din *eves* „puroios”, „copt”, care este la rândul său derivatul lui *ev* 1 „zeamă de gunoiu”, zoiu”; 2 „puroiu”, „coptură”.

Deoarece astfel existența unui **eleves* cu sensul „turbure” este cu neputință, etimologia care-l pune pe acesta la temelia românescului *aleveș* nu se poate admite.

Etimologia adevărată este cea propusă de Cihac, II, 476 (cf. și Hasdeu, *EM*, 858 și Alexics, *Magyar elemek az oldh nyelvből*, Budapeșt, 1888, p. 21, care pe p. 79 mai dă variantele *leveș*, *leveșă*, *lvez* „piquette”, „pommé”, culese din j. Arad și Bihor), deci din ung. *leves* „jus”, „potage” Mai trebuie să adăugăm doar că proteza lui *a-* este obișnuită la cuvintele care încep cu *l-* (cf. *aluaș* „lacheu, fecior în casă”, *Dicț. Acad*, I, 127, <*lovas*, *aliman* din expresiunea *a ajunge la aliman* „a nu fi chip de scăpare”, „a fi la mare strâmtoare”, *a se alimăni* (*alimănă*) „a se agiestă”, „a se adesti”, „a se așeză” „a descălecă” (despre unul venit din lume), „a se prîpăși”, *alimănit*

„pripășit” care, după părerea mea, n’are a face nimic cu turc. *alaman* „hoț de codru, haiduc” (cf. *Dicț Acad*, I, 115—116), nici cu turc *el-emân* „sûreté, sauf-conduit, quartier” (Șăineanu, *El. turc*, 9: V. Bogrea, *Dacoromana*, IV, 788), nici cu *alvănî*, *avam*, *avănit* (Procopovici, *Rev. fil*, I, 258—265), ci este identic cu *lman* „port”, ca refugiu al naufragiatului (< turc *lman*), etc

Alnic

În *Dicț Acad*, I, p. 120, cuvântul *alnic* cu sensul de „viclean”, „insidieux”, „perfide”, pentru care se citează, după Tiktin, *DRG.*, un singur exemplu din Paliia dela 1582 (Gen, III, 1): *Șarpele eră mai alnic de toate ȩă-nule*, este derivat din „ung. *álnok*, idem (modificat sub influența suf *-nic* (pe p 117 e dată forma greșită *alnic*, cu același citat luat din Cipariu, *Cr*, 50, și derivată din ung *élnék* „vioiu”. Greșala a fost îndreptată la *Corrigenda*)

M Roques, *Palua de la Orăștie* (1581—1582), I, Paris, 1925, p XXXVII traduce pe *alnic* prin „rusé” și-l derivă tot din ung *álnok*¹⁾. În *Palua* (Gen, I, 9) se găsește și derivatul *alnicie* (vezi Roques, o c, p LXI) De asemenea în forma *alnicia* „fraus” se găsește în *Lexicon Marsiglianum* (cf Tagliavini, *Lex. Mars.*, p 99 și 210, nr 781 „fraus”, „álnokság”, care-l derivă tot din ungurescul *álnok*) Amândouă formele, atât *alnic*, cât și *alnicie*, se găsesc în Psaltirea lui Viski de la 1697 (v *Dacoromania*, IV, p 116) și Moldovan G, *Alsófehér várm. rom népe*, 101 Iosif Popovici, cercetând ungurismele de la Orăștie, *An Acad Rom*, s II, t. XXXIII—1910/11, Mem secț lit, p 532, nu-l trece pe *alnic* între acestea și, mi se pare, cu drept cuvânt Într’adevăr, rom *alnic* nu poate deriva din ung *álnok*, al cărui *-nok* ar fi trebuit să se păstreze neschimbat în românește, cf *Solnoc* < ung *Szolnok* ală-

¹⁾ Cf și Hannes Sköld, *Ungarische Endbetonung*, Lund-Leipzig, 1925, p 56, nr 12

turi de *Slănicul* de origine sud-slavă sau slavă veche (cf. v -bg *slanx* „salsus”) și *Solonțul*, *Solonețul*, *Soloncu* de origine rusească ¹⁾; *ghirtoci* „hurlupi” < ung. *birtok*, *Dicț Acad*, T. II, p 263; *homoc* < ung *homok*, *ibid.*, T II, 402, p 3 ²⁾ etc, ci trebuie derivat din srb-cr. *jalnik* „simulator, deceptor, circumventor (< *jalx*, scris *alx* „nequitia, invidia”; *jalnux*, scris *alnux* „insidiosus”), care, la rândul său, poate printr’un sloven **alnik*, a dat pe ung *álnok* (cf Gombocz-Melich, *MEtSz*, col 79—80)

Cum am arătat în *Dacoromania*, V, p 329, srb *ja-* inițial poate da în românește *a-* *aglică* < srb *jağlika* (cf. și bg *aglika*, *Dicț Acad*, I, p 70, și G Pascu, *Rev crit*, 3—1929, p. 52); *agud* „dud” < srb *jağoda* „fragă” (*Dicț Acad*, I, p 73—74), etc

La derivarea din sârbește suf. *-nic* nu mai face nici o greutate

Pentru același motiv, pentru care nu admit derivarea din ung *álnok* a lui *alnic*, nu mai pot admite acum nici pe cea a lui *parasznik* din „Lexicon Marsiglianum”, „colonus”, p 229, „ruricola”, p 204 ³⁾ (cf C. Tagliavini, *L'influsso ungherese sull'antica lessicographia rumena*, în *Revue des études hongroises*, VI—1928, p 29), care derivă mai curând din srb. *parasnik* (Ivekovic-Broz, *Rječnik* II, 11), acesta fiind derivat, cum arată vocalismul, din ung *paraszt*+suf slav. *-nik* (cf Miklosich, *EtWb*, p 266, și Munkácsi, *Nyelvtud Kozl*, XVII—1881, p 114)

Și mai puțin se poate admite derivarea lui *păharnic* „Mundschenk” din ung *pohárnok*, cum vrea L. Treml, *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, II, Ung

¹⁾ Vezi pentru acestea din urmă Margareta Ștefănescu, *Arhiva*, XXVIII—1921, p 223—224

²⁾ V Bogrea, *Dacoromania*, I, p 269

³⁾ Pentru *sărântoc* < *szarándok*, *zarándok* (V Bogrea, *Dacoromania*, I, p 271—272), se găsește și forma *sărânduc* (*Száztoarea*, XXVI—1928, p 149), care-i corespunde ungurescului *szarándék*. Ung *szarándék*, *szárdndok*, *zarándok* derivă altfel din slav *styanьnik* (cf A Horger, *Magyar Nyelv*, VIII—1912, pp 15—17).

J a h r b , IX—1929, p 282—283, care vede, și mai ales ar vrea să fie văzut și de alții, totul în culori ungurești „Daß -nok im Altung produktives Suffix war, vgl. *fegyvernék, tálnok* und höchstwahrscheinlich auch *asztalnok*¹⁾, so daß *pohárnok* als ungarische Bildung betrachtet werden muß”, poate să fie adevărat (îndoiala rămâne pentru *asztalnok* și *pohárnok* cât timp avem alături pe slav *stolnikŭ* și *peharinikŭ*, *paharinikŭ*), dar aceasta n’are nici o valoare pentru limba românească în care suf -*nic* < slav -*nikŭ* a fost și este mult mai rodnic decât în ungurește (cf. G. Pascu, *Sufixele rom*, București, 1916, pp 335—339), iar dat fiind acest fapt și având și pe *păhar*, *pahar* în limbă (din slav *pecharŭ*, *pacharŭ*, din care este și ung *pohár*, vechiu *pahár*, nu din acest din urmă, chiar și dacă „rum ä nicht nur aus a, sondern auch aus o enstanden sein kann” (cf. Miklosich, *EtWb*, 234, Tiktin, *DRG*, 1107, etc), ni-l puteam crea și noi Afirmația că „aus -*nok*, -*nek* wird in Rum lautregelrecht -*nic*, vgl *alnic* < *álnok*, *Fegirnic* < *Fegyvernek* (Mold Tog S 90)” este și ea greșită. Am arătat cum stă chestiunea cu privire la *alnic*, care nu derivă din ung. *álnok*. Sufixul din *Fegyvernek* este -*nek*, nu -*nok*, deci nu dovedește nimic în privința acestuia din urmă Mai mult decât atât, rom *Fegirnic*, nici nu-i corespunde formei *Fegyvernek*, care ar fi trebuit să dea mai curând **Fegyverneac* > **Fegerneac*, ci rostiri *Fegyvernok* (cf Szamota-Zolnai, *MOkSz.*, 222), cum arată, dintre exemplele de care se ocupă Treml, *uric* < *orok*, *Turic* < *Torok*, *Cudmeniș* < *kodmonos*, la care se mai pot adăuga și altele, ca *cipik* < *cipók*, plur lui *cipó*, *chilin* < *kulon*, *vifel* < *vőfely*, *fibirău* < *főbiró*, etc

Dar numele *păharnicului* nostru este cu siguranță de origine slavă pentru că de origine slavă sânt și numele celorlalte slujbe în tovărășia cărora se găsește el, inclusiv sinonimul *ceașnic* < v. - bg *čašnikŭ*, astfel . *sfetnic* < v - bg *sŭvĕttnikŭ*, *postelnic* < v - bg *postelĭnikŭ*, *stolnic* <

¹⁾ MNy XXII, 277 und MEtSz

v - bg *stolimkü*, *vornic* < v.- bg *dvorūnikū*, *ispravnic* < v - bg *ispravnikū*, etc, iar după analogia acestora *vi-stiernic* < *vistier* (< lat. *vestiarius* „Kleiderbewahrer”, m - lat. „Schatzmeister” + suf. *-nic*, (cf. Tiktin *DRG*, 1772), etc. (vezi exemple mai multe la Pascu, l. c), iar peste acest fapt nu se poate trece cu ușurința cu care trece Trembl

Apești (*pești*, *apești*, *apăști*).

Pentru *apești* (*pești*, *apești*, *apăști*) vb IV-a I. I. 1 n - t r a n s „a întârziă”, „a zăbovi”, *Lex. Bud*, *Dict. Acad.*, I, 193 (cf. *iară caru ați pestitū până în al noale čas, apropruați-vă, și nemică rușinându-vă, și câți și până în al unsprădzeacele čas ați pestit*, *Cod. Todorescu*, f. 6r⁰—6v⁰), 2 t r a n s „a amâna”, „a așteptă pe cineva cu datoria”, „a îndelungă”, „a premândă”, *Lex Bud*, *Dict. Acad.*, I, 193 („*Mar apestește-mă, nenșorule, că nu fug din sat*”’, Rădulescu-Codin), II „a ațipi”, „schlummern”, „einschlummern”, *Lex. Bud*, *Dict. Acad.*, I, 193,—s’au propus până acum următoarele etimologii: Cihac, II, p 2—3 < slav. *opozditi* „tardari”, „procrastinare”, A Philippide, *ZRPh.*, XXXI—1907, fasc 3, p 292 : < a-+peste (*pește*, *piște*), cu observarea. „Diese Ableitung von einer Proposition welche u b e r, n a c h bedeutet, ist analog derjenigen von *amân* <a mane (s Verfassers Principii de istoria limbii). Um den Übergang von sich aufhalten, sich verspäten, Aufschieben bewilligen zu einschlummern zu verstehen, denke man an die verschiedener Bedeutungen des deutsch *nachlassen*, welches selbst hinsichtlich der Form dem rum Worte ähnlich ist : e i n s c h l u m m e r n = die Aufmerksamkeit hat durchaus *nachgelassen*”, și G. Pascu, *Etimologia românești*, Iași, 1910, p 32 (cf și *Ist. lit. și limbii rom. sec. XVI*, p 58) < p e n s i t a r e

Cea a lui Cihac și a lui Pascu sânt neacceptabile, dar a lui Philippide este foarte ademenitoare ca formă. Totuși

derivarea unui verb dintr'o prepoziție nu este probabilă (a *amână* < a + *mâne* nu este potrivit să dovedească acest lucru, fiind vorba de o sintagmă adverbială, alcătuită din prepoziție + substantiv, căreia i s'a atașat sufixul verbal, pentru a forma un derivat de care avem atâtea . *alătură*, *înlătură*, etc., cum avem chiar și din adverbe . *înarantă*, *îndărăptă*, etc., care însă toate sânt de conjugarea I, nu IV, cum este *apești*), iar sensul II, „a ațipi”, rămâne ne-explicat din „întârziă”, „amână” nu putem explica pe *ațipi*, iar germanul *nachlassen*, pe care-l dă ca analogie Philippide, înseamnă „a lăsa după cineva sau ceva”, „a slăbi”, „a cedă”, deci cu totul altceva

Pentru a explica toate sensurile, trebuie să pornim de la ung *apaszt-* „a face să scadă, a micșora, a slăbi, a lăsa mai domol”, „vermindern, herabmindern, fallen machen”, „minuo, decrescere facio, exsico” (cf. Szarvas-Simonyi, *MNytsz*, I, 99). Verbul unguresc fiind transitiv, sensul românesc transitiv de „a amână” trebuie să fie cel original. Acest sens s'a putut naște din întrebuintarea figurată a lui *apaszt-* = „a slăbi”, „a lăsa mai domol”, cf. *Mai apestește-mă, nenisorule, că nu fug din sat* = „Mai slăbește-mă, mai lasă-mă mai domol” etc (vezi la Tikin, *DRG*, 1437 următoarele exemple *Constantin Vodă au început a slăbi pe mazili din dăjdi* [den mazili die Steuern herabzusetzen] *Nec* ² *II* 379 *Domitian. începù să cânte [din piculivă]* *Passa . nu-l slăbi, până târziu, din admirație și felicitări* [überschüttete ihn mit Aeusserungen der Bewunderung und Gluckwunschen] *Bass. V* 25 *Hârșita de mătușă nu mă slăbea din fugă nici în ruptul capului* [liess nicht ab, mir nachzulaufen] *Cr C XV* 7 *Din „mon cher”, „mon cher ami” nu-l mai slăbește* bei jedem zweiten worte heisst es „mon cher”, „mon ami” *I Ngr (C III* 229). „Slăbirea” în această legătură de idei înseamnă „amânare”

Din sensul „slăbi” transitiv (= „amână”) s'a putut naște ușor și cel intransitiv (= „întârziă”, „zăbovi”), cf. *a slăbi (din ceva)* = „mit, in etw nachlassen” „*Din când*

în când cei doi roabi trudiți slăbeau din pas [verlangsamten . ihren Gang] Sad PS 28", ap Tiktin, I c.

În sfârșit din sensul „slăbi [puterile]" ori „a lăsa [capul] în jos" (= „a moțâi", „a cucăi") s'a putut desvoltă fără nici o greutate și sensul de a „ațipi".

Deși trecerea lui *ă* în *e* după *þ* în *apaszt-* > *apești*, este ușor de explicat, totuși pentru fonetism cf ung *halasztó* > rom. *heleşteu*, ung *mállasztó* > rom. *meleşteu*, etc Din radicale unguerești avem numeroase infinitive în *-i* alături de cele în *-u* alcătuite după modelul slavon (vezi exemplele pe care le-am strâns, explicând pe *adevesi*, în *Dacoromania*, IV, p 752—753)

Pești s'a putut naște din *apești* prin omisiunea lui *a*-inițial confundat cu prepoziția *a* de la infinitiv: *întru nimica inima lui pești-va domnul meu a veni* (Coresi, *Tetr.* 244); *să nu fie lui a pești întru Asia* (Cod Vor, I8/3); *m'a peștit boala* (interpretat greșit „apucat", Pamfile, J II), *nu pestește* (= „trec") *2 săptămâni și cade baba la paț* (Ion Creangă, III, 87), etc.

Formele *apești*, *apăști* s'au putut ivi sub influența altor cuvinte (cf și *păște*, *pește*, *piște* < *peste*, etc)

Aret (arăt), rătui.

Un cuvânt care a dat mult de lucru filologilor noștri este *aret*.

Hasdeu, *Et Magn*, col. 1542—1543, îl desparte, în două cuvinte după accent (*arèt* și *àret*). Despre *àret* afirmă că „se construiește totdeauna cu prepozițiunea *în*", îl socoate sinonim cu „preajmă", îl traduce „entourage, proximité de quelque chose", și-l derivă din ung *erre't* = *erre-itt*, de unde Ungurii au și o formă nasalizată *errunt* (Fogarasi), însemnând „de ce côté-c1, dans cette direction-c1", combătând *Lex. Bud*, pe Miklosich și pe Budai-Deleanu, care-l aduceau în legătură cu verbul *arătă* (< a d + * r e c t a r e < *rectus*). Dimpotrivă, termenul militar *arèt* „defi,

menace, attitude pour menacer ou défier l'ennemi" îl crede identic cu verbul *arătă* pe care-l derivă din *a r r e p t a r e* sau *a r e t a r e* < *a d + r e p u t a r e* (col. 1557—1558).

Și Tiktin, *DRG*, p. 91, menține această despărțire (1 *året* „Umgegend, Gegend, Richtung”, 2 *arèt* „Schutz, Schutzwehr”), dar nu crede în explicațiile date mai înainte și, neputând să dea alta, pentru el etimologia cuvântului este „unbekannt”

Dicț. Acad., I, p. 238, împreună cele două cuvinte, socotind ca sens original pe cel de „pază militară”, „garde (militaire)”, „avantposte”, „défense, rempart” și ca ulterior pe cel de „partea locului, ținut”, „parage, endroit, contrée, entour, alentous”, iar în privința originii spune următoarele „Etimologia necunoscută (Se pare că forma primitivă a cuvântului e cea atestată de Barcianu *arăt*. În cazul acesta am avea a face cu un substantiv post-verbal din *arătă* *Vin în arătul curvă* ar însemna deci „vin în vederea curvă, în regiunea pe care cineva o stăpânește, de jur împrejur, cu privirile”. Din sensul acesta s'a putut ușor desvoltă termenul militar „regiune păzită” și apoi „pază”. Și expresiunea „mi-e a r e t” amintește întocmai pe mi se a r a t ă (*v arătă* II, 50)”, iar explicarea lui Budai-Deleanu, care accentuiază cuvintele „gerade oder in gerader Linie stehen” ne aduce aminte de lat *rectus*, care e cuprins în etimologia lui *arătă*. Când cuvântul a ajuns să însemneze „regiunea și locul de jur-împrejurul cuivă”, el s'a întâlnit cu un alt cuvânt, care avea un înțeles analog, cu *àrie* (cfr. *Un copil a intrat în aria calului, calul l-a călcat în picioare* Delavrancea, ap. Tiktin, *DRG.*, 483), așa că el s'a putut simți ca un derivat în *-et* al acestui cuvânt, precum e bunăoară sinonimul *préjmet* un derivat din „preajmă”. Astfel s'ar explica forma *året* cu *e* în loc de *ă* și cu accentul schimbat)“

Mai pe urmă V. Bogrea, *Dacoromana*, I, p. 257, a socotit că expresia *în aretul vântului* = „obviam vento”, „vor dem Wind” (*Lex. Bud.*) și poziția accentului (*året*)

„trimite la lat *halitus*, -um (sc *venti*, lit „suflarea vântului”; cf. și *Arhiva* din Iași, XX, p. 528), combate deci explicarea, de altfel veche, a lui Max. Auerbach, din lat „in erecto” (XIX—XX *Jahresbericht*, Leipzig, 1913, p. 212), ca și pe a lui A. Viciu (*Limba română populară și dialectul sicilian*, p. 79), care-l aduce în legătură cu sicil. *arretu*, *arrevi*, *arrè*, *addietro*”.

Sânt de aceeași părere cu *Dicț Acad* în privința considerării ca un singur cuvânt a celor două forme deosebite ca sens, mai ales că în privința accentului nu sânt totdeauna deosebite Barcianu ne dă forma *arăț*. Tot așa (cu accentul pe silaba ultimă) trebuie cetit, după informațiile pe care le am, și *aret* din expresia *în aretul casei*, pe care *Dicț Acad* îl citează după Bugnariu, *Dicț pop*, *Cuvinte rom din jurul Năsăudului*, care nu indică accentul. Dar nu mă unesc cu *Dicț. Acad* în privința etimologiei cuvântului.

Nu mă pot gândi la o explicație din latinește, fie ea din *arăță* (< *ad* + **rectare*), ori din *erectum*, ori chiar din *ad* + **retare* (cf. it *arrettrare* „a respinge”, sp *redrar* „zuruckgehen”, port *arredar* „entfernen”; cf. rom *îndărăt*, *îndărăpt*, *îndărăptă* > [i n] + *de-retro*) din pricina că *aret* nu apare înainte de secolul XVIII. Deși este termen militar, el nu se întâlnește nici la Gr. Ureche, nici la M. Costin, nici în documentele secolului XVI și XVII, pentru motivele pe care voi încerca să le arăt mai încolo.

Apoi, dacă ar fi să ne gândim la un element unguesc, cum face Hasdeu, acesta ar trebui să fie mai curând acuzativul *erôt* al substantivului *erô* „putere”, „forță” (cf. *în but(ul) curva* < ung. *bút*, ac. lui *bú* „supărare”, *căput* „poartă” < ung. *kapút*, a lui *kapú*, *tărhat*, *terhetu* „greutate”, „povoară” < ung. *terhet*, ac. lui *terh* sau *tereh*, *valost* „răspuns” < ung. *válasz*, etc., cf. mai amănunțit, *Dacoromania*, IV, p. 753—754) decât adverbul unguesc *erre-t* < *erre-itt*, al cărui sens este prea îndepărtat, cu toate că astfel de desvoltări semantice nu sânt imposibile (cf. slav

harc, ung. *harc*, rom. *harță* < interj. gms. *harz* < *harze*, *herze* „herzu”, ap Berneker, *SEW*, I, p. 377; rom *vartă* < ung *vartha* „frisch auf”, hallo”, ap. Tiktin, *DRG*, p. 1294, *alean* ung. *ellen* „împotriva”, *Dicț. Acad.*, I, p. 105). Totuși de o parte n'avem siguranța că *erôt* ar fi dat *aret* (cf ung *Erôs*d < *Arusd*, jud Treiscaune, *erôs* > *iriș* „sănătos”, „tare”, ap Frâncu-Candrea, *Români din Munții Apuseni (Moșii)*, București, 1888, p. 101, și *Dacoromania*, V, p. 328 și *elott* > *alețru*, *Dacoromania*, IV, p. 751), de altă parte din ung *erô* am explică mai greu sensul de „în preajma” a formei *arêt*, *àret*, (*arăt*, *ărăt*). Având analogia lui *pichet* < fr *piquet*, *regret* < fr. *regret*, etc, venite probabil prin forma lor scrisă, cetită românește, am putea să ne gândim la fr. *arrêt* „Aufhalten”, „Aufenthalt”, „Stillstehen”, „Halt”, „Sperrung”, „Hemmung”, din care s'ar putea explică amândouă înțelesurile lui *aret* (cf *preabăt* s *preabet* „preajmă” < v.-bg *prěbytt* „Aufenthalt”, în *Dacoromania*, V, p. 370). Dar acest cuvânt francez trebuia să ne vie mai târziu, în cei dintâru ani ai secolului XVIII, prin vreo limbă învecinată, și nu-l găsim în nici una.

Toate aceste împrejurări ne fac să căutăm originea termenului militar *aret* acolo de unde și pe unde ne-au venit și alți termeni militari în timpul când ne-a venit el. Să ne gândim d. ex. la *harță*, der. *härțui*, pentru care cf. pol. *harc*, v. *herc*, *harcovac*, v. *hercovac*, srb *harc*, *harcovati*, slov. *hároc*, *harcovati*, ung. *harc*, *harcol-* < gms. *harz* < *harze*, *herze* < „herzu” (pentru *hărăți*, *hărățe* etc., pe care *Dicț. Acad.*, II, p. 362, le pune în legătură greșit cu ung *herécel-* „a călca (cocoșul) pe găină, a cocoși”, cf. s-cr dial *harac*, slov. *hárac*, *harcovati*, ap. Berneker, I c.), *vartă* „Wache” < pol. *warta* < germ. *warte*, ap. Tiktin, *DRG*, p. 1716, *lăduncă* „Patrontasche” < rus. *ladunka* < germ. *Ladung*, ap Tiktin, *DRG.*, p. 886, cf. și ung *lódíng*, *ocóp* „Schanzgraben” < pol. *ocóp*; *baștă*, *baște*, *bașcă* < pol *baszta*, ung. *bástya* (< it *bastia*; cf și germ *Bastei*), *părcan* „Pfahlwerk, Palissade” < pol. *parkan*, ap.

Tiktin, *DRG.*, p. 1121, cf și *părcană* < ung *párkány*, *zamek*, pentru care cf. v.-bg *zamúkú* „claustrum”, pol *zamek* „Schloss”, ap Tiktin, *DRG*, p. 1791, etc.

Cuvântul slav din care trebuie să explicăm pe *aret* pare a fi *rett*. pol. *rat*, v. *ret* „Rettung, Hilfe” (cf *raty*!, *rety*!, „interjectio auxilium implorantis”), ceh *ret*, idem, rus. *rett* „der Zank, Hader, Zwist” (sens secundar, cum arată verbul *retovatí* „retten, helfen, beistehen” și „zornig, böse sein, schumpfen”), pe care-l găsim și la Mardarie Cozianul, p. 227, Nr. 3070, cu sensul de „întrecere sau împotrivire”

Cuvântul românesc a trebuit să se nască în legătură cu verbele *a fi*, *a sta*, *a merge*, *a veni*, *a chema*, etc., din *a* (<lat *a d*) + *rett*, întocmai cum s'a născut *ales* (<*a*=lat *a d* + ung *les*)¹⁾ în legătură cu *a se pune*, *a sta*, întrebuințându-se mai întâiu în funcțiune de complement adverbial final, apoi ca substantiv (v. exemple în *Dicț Acad*, I, 113) Aceasta cu atât mai mult că și în limbile slave substantivul *ret* se găsește de obicei în construcția *na ret*, *na retu*, cf ceh *na ret*, *na retu volati* „um Hilfe rufen”, *na ret*, *na retu přiběhnanti* „zu Hilfe kommen”, pol *rata wołać*, etc., iar construcția românească 'n sau în *aret* ar putea fi rezultată din cea slavă printr'o falsă analiză sintactică a acestei construcții slave

Consider deci exemplele numai cu *aret*, cum sânt. *Marele și puternicul împărat ne-au trimis la această cetate cu oastea puterii sale cer nebrrute să ținem locul și cetatea*

¹⁾ Cf pentru acesta Hasdeu, *Et Magn*, I, col. 856, *Dicț Acad*, I, p. 113, și S Mândrescu, *Et ung în limba română*, București, 1892, p. 35—36 Observ că întrebuințarea prepoziției *a*+acuzativul în sens final eră destul de obișnută în secolul XVI și XVII, când a trebuit să se nască *aret*, cum ne dovedește de altfel și faptul că unele expresii de acest fel ne-au rămas până astăzi (cf R Kurth, *Der Gebrauch der Präpositionen im Rumänischen*, în *X Jahresbericht*, p. 479, § a, și *Dicț Acad*, I, p. 1—2) Dintre cele întrebuințate cu verbele cu care a putut sta în legătură *aret* amintesc *Dânduoră eșind a vânat* (Dosofteu, *V Sf*, I, Sept. 24), *odmoară rarăși merse în pădure a lemne* (Ibid, Sept. 24), *că și dracul mi-o bocește, când pornește'n vale-a pește* (Manan, *Sat*, 63), *Despre curcubeu poporul zice că e a vreme bună*, etc

aceasta, de unde să fim de sprijineală și cetății Cameniței, de curând luată din norocita sa primblare, cum și Moldovii, ravalii împărătești, să fim aret (= „a ret” original) despre neprietinii împărăției despre această margine (Letopiseșul Țării Moldovei dela Istratie Dabița până la Domnia a doua a lui Antioh Cantemir 1661—1705, ed. C. Giurescu, București, 1913, p. 63); *Dimitrașco Vodă* .. schimbatau socoteala într’altă chipă . scriindă ca să-î trimită în grabă vr’o patru mii de Moscali aice în Iași să-î fie aretă (= „a ret”) să nu-lă apuce Turcii să-lă mazilească (Let., II, 341, Let², 309), mai vechi decât cele care au înaintea lui aret prepoziția de (cf. *a se pune, a sta de-a leșul sau de-a leșul*). *Dumitrașcu-vodă* . noaptea .. au reșit din obuz, cam pe furș, cu Moscalii, cari erau de aretu pegrur dânsul (N. Costin, Let , II, 121); *Și-au luat Lupul vornicul ziua bună de la vezirul, vind la tabără cu Haidar Aga a Hanului, pre carele apoi l-au lăsat pentru aretul tabern, că tot încă nu se potolă Tătarii* . (idem, Let , II, 127); *Marele și puternicul împărat ne-au trimis cu oaste la această cetate, la Hotin,...* să fim locul și cetatea aceasta și să purtăm de grijă și de aretă să fim cetății Cameniță . , ca să fim ravalii țării Moldovei, ce este supt ascultarea Impărăției, de aret și de apărare despre Leși. . (Neculce, Let , II, 223, Let², II, 202). În amândouă cele dintâiu exemple este clar sensul original de „Rettung”, „Hilfe”, în cel dintâiu să fim aret fiind întrebuințat chiar alături de „să fim de sprijineală”.

Deși „ajutorul” este de altă natură, sensul de „mântuire”, „apărare”, „sprijin” este clar și în: *Pus-au de au îngrădit cu gard târgul Iașii, ca să fie aret, când ar mai veni vr’un podraz* (N. Muste, Mag. 1st , III, 64). Cu prepoziția de: *Și este acel schit un loc de aret sfinter episcopi, fiind la pădure , . și pădurea să fie întreagă, să fie de aret și de sprijineală, fiind de margine* (Doc. a. 1761, Iași, ap. Tiktin, DRG , 1 c) Observăm aici progresul în întunecarea înțelegerii formei cuvântului față de cel dintâiu exemplu pe care l-am citat: acolo de sprijineală este pus alături de aret, aici alături cu de aret.

În privința accentului formelor vechi citate până aici relev ceea ce spune Hasdeu, *Et Magn*, col. 1557: „Să se observe că pasagele .. din cronicari.. au fost colaționate de noi cu manuscriptele din Academia Română . și pretutindeni am găsit *arèt*, adecă cu *e* tonic deschis” Fără a ne da indicații sigure în privința sunetului *e* (dacă el ar fi fost deschis, ar trebui să se păstreze astfel și astăzi în Moldova și în Nordul Ardealului, ca și în *alehu* < ung. *elott*, dar se rostește închis, iar forma *ariat* din Băița, jud. Hunedoara, ap. Viciu, *Glosar*, a putut să se nască din rostirea palatalizată prin asimilația lui *-ie-* la *a-* precedent), observația lui Hasdeu este justă în privința tonului și faptul este explicabil prin împrejurarea că în timpul din care sânt citatele se mai simțea, cel puțin în parte, compoziția

Dar din moment ce aceasta nu s'a mai simțit, iar sensul s'a întunecat, mai ales pe urma întinderii geografice a cuvântului și a intervenirii analogiei derivatelor în *-et* alături de cele în *-ét* (cf exemple mai departe), cu înaintarea în timp accentul a putut fi mutat pe silaba dintâiu Așa-l găsim în expresia familiară, întrebuințată în Brașov, *a-i fi curva àret* = „a se simți bine și sigur”, „se sentir bien, être à son aise” (în sensul germanului „sich heimlich fühlen”) mai ales negativ, redând, în acest caz, întocmai ideea exprimată prin germ. „unheimlich”: Expresia aceasta este, evident, o rămășiță a vechii construcții a lui *a fi* cu dativul pentru a însemna pe „avea”. *A-i fi curva àret* a însemnat deci la început că „cineva are la îndemână ajutor, mijloc de scăpare”, iar în acest caz, firește, că „se simte bine și sigur”.

Atât pentru că se întrebuințează numai în sens și cu accent schimbat, cât și pentru că poate fi vorba de forma originală analizată fals din punct de vedere sintactic (slav. *na ret* > rom 'n *aret*) cea mai veche pare a fi expresia *în aretul* (*curva s a ceva*) Slavul *na ret* trebuie să se fi înțeles ca atare, deci ca o expresie străină de limba noastră până câtră sfârșitul secolului XVII De aceea nu se găsește la

Gr. Ureche și Miron Costin Deodată cu falsa analiză întâmplată către sfârșitul secolului XVII s'a mutat și accentul cuvântului * pe silaba întâia ca în *mûget, sùnet, tûnet*, apoi *clinchet, răcnet, răget, scrâșnet, vûet, preăbet*, etc nu ca la colectivul -*ët* din *brădèt, călînèt, cerèt, frășînèt, pomèt, băbèt, muerèt, tînerèt*, etc , cf G. Pascu, *Sufixe rom* , pp 31—35, de care nu putea fi apropiat *aret* tocmai din pricina că nu are sens colectiv

Evoluția sensurilor acestei expresii se poate explica astfel :

~ „A-i fi cuiva *na ret'*” sau *în aret*, deci „de sprijineală”, „de apărare”, a ajuns să însemne prin însăși firea lucrului a-1 fi „de îndemână”, „în apropierea”, „în preajma”, „în împrejurimea” : *locuește în aretul meu, Fugi din aretul meu! Să nu te mai văd în arătul meu!* (Rev cînt lit, III, 86, Hațeg) *Prin arietul [citește arétul] Retezatului umblau oșierii împărătești în ruptul capului, ca să găsească pe păcurarul Cândași* (Popovici-Bănățeanu, *Din viața meseriașilor*, 168), figurat. *A îmblă în aretul curvă, de ex. fecior după fată* = „a se învărti pe lângă cineva, a-i da târcoale” (Hasdeu, *Et. Magn*, col. 1543, Orlat, în Transilv.); *Nu-mi tot umblă în arietul meu!* = „nu-mi umblă în aret, împrejur” (Vicic, *Gl*, Băița, j. Hunedoara).

De aici până la înțelesul de „cuprinsu' cuiva s a ceva”, „împrejurime”, nu este decât un pas : *Și-a bitut capul, că oare de ce n'o lasă tatăl său în aretul (=„cuprinsul”) grădinei aceleia?* (Reteganul, *Pov. Ard*, V, 68)

Am văzut că slav. *retî* încă dela 1646 luase și sensul de „împotrivire”, cum este de altfel firesc la un „ajutor” militar menit pentru „rezistență”. Acest sens explică de-a-juns expresiile : *În aretu vântului* = „obviam vento .. ; vor dem Wind” (Lex Bud) ; *Stare în aretu cuivă* = „gegen einem gerade oder in gerader Linie stehen” (Budai-Deleanu,

[* Schimbarea accentului ar putea fi ea de origine slavă, întrucât în *nă ret* accentul putea trece pe prepoziție, cf Vondrák, *Vergl slav Gramm*, II, p. 531 SP]

ap. Hasdeu, *Et. Magn.*, col. 1543), *În arătul vântului* = „dem Winde entgegen, gegen den Wind” (Barcianu).

Formele provinciale *ărăt*, *arăt*, nu prezintă din punct de vedere fonetic nici o greutate. Cea dintâiu s'a putut ivi în mod normal după deplasarea accentului; a doua sub influența lui *arăta*. Explicarea lui *arăt* am dat-o mai sus.

Că explicarea aceasta trebuie să fie cea adevărată ne-o dovedește faptul că radicalul slav. *rett* ne-a venit în același timp și într'un derivat verbal. Este vorba de *rătui* „retten”, pe care Tiktin, *DRG*, 1309 îl derivă din pol *ratować* „retten, helfen, bestehen”. Dar, afară de forma polonă, se mai cunoaște și rus. *retovati* „retten, helfen, bestehen” și „zornig, böse sein, schimpfen”, iar afară de exemplul dat de Tiktin: *Cravul lor puțin de n'au perit, ce l-au rătuit* (= „mântuit”) *dărăbanțu lui, apărându-l câțva loc* (Muste², III, 39), mai pot citi după fișele Dicționarului Academiei *Eșit-au rărmăntarul de Neamț și s'au lovit cu oastea lui Constandin Vodă, și înfrângând ai noștri pre jolniri, au plecat fuga care cum putea. Numar Costășco Turculeț rămăsese de rărtura* (= „apără”, în unele manuscrise *rătura*) *până la pârcașe, ce eră la drumul ce se sue în cetate* (*Let. Țării Mold.*, 1661—1705, ed C. Giurescu, p 89); *Iară Moscali călări cu focu denapora Moldoveniloră să-ri rătunască* (= „apere”) *nu erau* (Neculce, *Let*, II², 322)

Firește, e- fiind aton, în cazul că nu trebuie să pornim de la forma polonă mai nouă cu -a-, din formele verbale slave citate mai sus, a trebuit să avem în mod normal *rătui* (cf. și cele spuse mai sus despre forma provincială *ărăt* și *arăt*).

Cât privește pe *aletru* „în apropierea, în preajma” (Sălagiu, Maramureș), care, cum am arătat în *Dacoromania*, IV p. 751, derivă din ung. *elott* „înainte”, după cele expuse mai sus, el nu are nici o legătură cu *arăt* și *aret*.

Artie (artig), artân (hartân, hârtău).

Dicționarul Academiei, I, 273, înregistrează cuvântul vechiu *artic* „plângere, (răvaș de) jalbă, petiție” expli-

cându-l «N[eologism] din lat-med *articulus* „libellus supplex expostulationis ad iudicem” (Du Cange, ap HEM), împrumutat de scriitorii din Moldova în secol XVII și dispărut apoi din limbă (cf dubletele *articol*, *articuș*, *articuluș*)»

Cu o pagină în urmă (274) se dă din Banat cuvântul *artig* (*artic*) cu sensul „o bucată mare dintr'un animal, luată spre a fi mâncată”, „ciosvârtă”

La acesta se adaugă „etimologia necunoscută”. Cred însă că și aici avem a face cu un lat-med *articulus*, -um (< *artus*), dar cu sensul de „Gelenk, Glied”, și anume reconstruit în **articus*, întocmai ca și **pueruncus* din *puerunculus*, care a dat (poate prin fazele **puărunc*, **porunc*) > **purunc*, iar cu sincoparea lui -u- aton (ca în *șuneapăn* > *șneapăn*, *volemus* > **vurem* > *vrem*, *hurubă* > *hrubă*, etc) > *prunc* (cf Pușcariu, *Dacoromania*, II, 602—603, unde se dau numeroase exemple de astfel de reconstrucții din limbile romanice)¹⁾. Pentru trecerea lui -c în -g cf *vitricus* > *vitreg*, *cionc* (cf it *cionco*) > *ciong*, *ciung* (cf alb *tšunk*), etc

De la o vreme *artic* (*artig*) a fost simțit ca diminutiv format cu sufixul -ic (cf. *bădic*, *miznic* < *mezni* „degetul cel mic”, *nodic* „copil mic”, etc) În acest moment *artic* nu se mai părea propriu pentru a numi o bucată mai mare și -ic din el a fost înlocuit în mod firesc, în urma antitezei, cu sufixele augmentative -an și -ău, dându-ne pe *artân* (*hartân*, *hărtan*, cu variantele *hartâm*, *hărtam* și *hartâmă*, acest din urmă poate după *păstramă*) și *hărtău*, iar, + *partal*, pe *hartâl*, cu același sens de „bucată mare [dintr'un lucru de mâncare, în special carne. *hartane de purcel fript*”], „partal”, „huchium”, „șteap”, „fășie”, cu derivatele *hărtăni* (*hărtăni*), vb IV-a, = „a face bucăți”, „a rupe”, „a sfășiă”, „a zdrențui”, (+ *harta—parta*) *hărtăpăli*, vb. IV-a „îm-

¹⁾ Apropierea lui *artig* de *articulus* o găsesc și la C Dăculescu, *Originile limbii române*, *ĀAR*, s II, t XXIX lit, 627 Dar el nu lămurște mai amănunțit cum își închipue dezvoltarea formei românești

bucătăși”, „a face hara-para”, *hărtăpăni*, vb IV-a, = „a îmbucă” (vezi *Dicț Acad*, II, 371)

Apropierea lui *artan* de ung *ártány* „sus eviratus vel scrofa evirata”; care este înrudit cu cuvintele din familiile turce: șor *arlan* „kastriert < arla- „kastriere”, sag. kojib *arda*, idem, etc (cf Gombocz-Melich, *MEtSz*, 146), oricât de ademenitoare se pare ca formă, și chiar ca sens, este neprobabilă

Bagin

Într-o recenziune pe care am făcut-o despre G Weigand, *Ortsnamen im Ompoly- und Aranyos (sic) Gebiet (Balkan-Archiv*, I, Leipzig, 1925, pp 1—42), în *Dacoromania*, IV, pp 1129—1134, pe p 1131 am spus greșit „*Bagin*, ung *Bágyon* (p 14) < *Bágy* + locativul *-on*, ca și *Bágy*, *Bágyan*, *Bágyok*, *Bágyhalma*, pare a fi mai curând o scurtare din *jobbágy* decât identic cu *badiu*, *bade*, iar vechiul *Bagrum* o scurtare din [*villa job-* sau *ob-*] *bagrum*, cf *Iobagyfalva* < *Jobagyfalva*’

Cred că am găsit acum adevărata explicație a acestui nume topic Cum a arătat adecă M Wertner, *Magyar nyelv*, I, 327, forma ungurească *Bágyon*, ca și *Bádonyfalva* din com Vas, nu este decât corespondentul unei forme mai vechi *Báldonfalva*, iar aceasta derivă din n pers *Baldin* < *Baldun* Și într’adevăr e dovedit cu documente că localitatea amintită a fost stăpânită de unu posesori numiți *Baldun de Hermann* Se știe d. ex că *Baldin*, fiul comitelui *Bald(u)in* de Hermann, a trăit în 1309 (*Anjoukori Okmánytár*, I, 177)

Forma grafică cea mai veche a numelui de persoană *Baldun* în documente este *Baldin* și *Baldun*, care pot fi cetite *Baldin* și *Baldon*. În urma rostirii lui *t* ca *u*, acesta a putut să dispară și să se nască formele *Badin* și *Badon*, iar din acestea *Badin* > *Bagin* și *Bád'on* > *Bágyon*, scrise *Bagen*, *Bagin*, *Bagyn*, *Bagon* și *Bagun* Forma românească păstrează mai bine fonetismul original decât cea ungurească, care a evoluat

Documentele ardelene pomenesc un „*Baldunnus comes Ferrei Castri*“ (Zimmermann — Werner, I, p. 69, a. 1240) și un „*Baldimus, plebanus de Resz*“ (ibid., p. 291, a. 1309).

Baldovinești avem în Romanați, Brăila, Teleorman (vezi *Marele Dicționar Geografic al României*, I, 214).

Berbeniță, berbință.

În lucrarea sa *Die ungarischen Lehnworten im Rumänischen*, II, I, c, p. 296, L. Treml încearcă să derive din ungurește și forma *berbenița* = „berbință”, „bărbânță” pe care o găsește la I Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel mare*, I, 9, a. 1458, și I, 105, a. 1466. Încercarea d-sale este un model de sofistărie: „Es kann in dieser Form auch unmittelbar auf kleinr *berbenyca* zuruckgehen, woraus auch ung *berbencze* ‘pyxis, thecula, Wannchen, kleines Tonnchen’ Es ist aber auch möglich, daß *berbenița* eine nach der Analogie der Substantiva mit dem Suffix *-ița* entstandene Variante von *berbință*, *bărbînță* darstellt und so alle Formen aus dem Ungarischen zu erklären sind”. Adecă, după Treml, ca să iasă știința „obiectivă”, trebuie să inversăm lucrurile. Ceea ce este original și vechiu să considerăm ulterior. Într’adevăr, forma *berbenița* (nu numai în documentele slavo-române, ci și la Anon. Car, deci în Banat, apoi în Maramureș, Sălagiu, Dolj și Mehedinți) se prezintă așa, fiindcă este cea originală, iar, dacă este vorba să explicăm și celelalte forme din același izvor (< rut. *berbenica*, cf. și pol. *berbenica*), n’avem nici o greutate, dat fiind faptul că în limba noastră *-i-* aton din sufixul slav *-ica* adeseori se sincopează, cum am arătat în *Dacoromania*, V, pp. 339—340: *cârță* < **cârpița* = slav. *krpica*; *cocârță* < *cocârțița*, *codorță* < *codorâță*, *codoriță*; *tăgârță* < slav. **tagarica* (cf. bg. *tagarect*, *tagarcja*, *tagarcica* < bg. *tagar* < turc. *tagar*, *dagarğyk*, „sac de cuir” > alb. *tagar*, n -gr. *ταγάρι*, *ταγαρτίνα* și *δαγ-*, (*z)dreanță* < slav. *sūdra-nica* < *sūdrati* „zerreisen” (cf. Tiktin, *DRG*, 1807) ală-

turi de *draniță* (cf v.-bg *dīro*, *dīratī*, ap Berneker, *SEW.*, I, 185), *povață* < **povoăță* < slav. **povoca* < **po-vodica* < *podod* (Cihac, II, 284 și Weigand, *Balkan-Archiv*, III, p. 109); *găță* „panglică sau bacieră ce se împletește în capătul cosițelor” slav. **kica* < **kitica* sau *kytīca* < v.-slav *kyta* (cf rut *kytyca* „Blumenstrausz”, „Garbenbundel”, slov *kytica* „Strausz”, „Busch”, pol. *kiczka*, *kicz*) > ung *gaca* (*gēcaj*), idem, etc.

Deci, deși este posibilă influența ungurească, nu este numai decât necesară pentru a explica formele românești *berbință* și *bărbântă* și este de-adreptul exclusă pentru explicarea formei *berbeniță*, care este slavă ¹⁾, iar Alexics, Hunfalvy, Mândrescu și Asbóth cu drept cuvânt nu o înșirau între elementele de origine ungurească ale limbii române.

Beștelî.

Beștelî vb. IV-a „a muștra pe cineva cu cuvinte grele și de ocară, a face de ocară”, pentru care *Dicț. Acad.* I, 547 și A. Scriban, *Arhiva* din Iași, 1923, p. 277, trimite la *feștelî* (< ung. *fest-*), nu are nici o legătură cu acest verb, nici nu derivă din ung *becstelen* „necinsti” > *bestelenit*, *bestelenkedik* „a (se) necinsti” (cf *Magyar Nyelv*, VII—1911, p. 33) la care ne-am putea gândi un moment, ci din ung *bestya*, *bestye* < lat. *bestia* ²⁾, care a putut da **bestyél-*, de-aici rom *beștelî* „a-1 zice cuiva bestie, curvă, etc” ³⁾

Boteiu (boteu, botău, botâu)

Nu știu să se fi dat până acum o explicație satisfăcătoare pentru *boteiu* s. a. „turmă de oi sau de cărlani, al-

¹⁾ Radicalul pentru rut, pol *berbenica* nu este cunoscut (cf Miklosich, *EtWb.*, 9 și Gombocz-Melich, *MEtSz*, 362)

²⁾ Vezi Szamota-Zolnai, *MOKISz*, 70

³⁾ Cf ung *mēgbēstyekurvaifáz* „jemanden Bestie und Hurensohn nennen”, *ibid.*, 626

cătuită din mai multe ciopoare, un cârd mai mare, cam de vr'o 500 de oi" *Botere de oi Și stave de car* (*Dicț. Acad.*, I, pp 628—629).

Este sigur însă că avem a face cu un derivat al lui *botă* „bătă”, „Stab” < ung *bot* (cf. srb *bota* „lovitură”), căci într'un document de la 1791, privitor la regularea pădurilor orașului Sighișoara, pentru ca să nu fie mâncate și pustite tinerele vlăstare, se recomandă ca pășunarea să nu se facă deosebit, în ciopoare (< ung *csoport*) mai mici, ci „subt o botă”, „*unter einem Stab*”, „*egy bot alatt*”¹⁾, ceea ce vrea să zică „subt un păstor” „sub un stăpân”, (ung *botos*), „într'un *boteiu*”. Ungurescul *bató*, citat în Gombocz-Melich, *MEtSz*, 370, din Melius Péter, *Szent János*, Oradea, 1568, nefiind decât o greșală de tipar în loc de *botay* = *botjai* (cf. Szily Kálmán, *Magyar Nyelv*, X—1914, p 331), românescul *boteiu* ar putea fi format ori cu sufixul *-eiu*, pentru care cf G Pascu, *Sufixelexe rom*, pp 308—315, ori cu sufixul *-ău* > *-eu* (pentru trecerea lui *-ău* în *-eu* cf *halasztó* > *heleșteu*, plur. *heleștere*, ung *mál-lasztó* > *meleșteu*, plur *meleștere*, etc), din pluralul *botere*, din care s'a putut reconstrui singularul *boteiu*. Pentru cazul din urmă vorbește faptul că acest augmentativ în forma sa originală (*botău*, *botău*, *boteiu*) se găsește atât cu sensul de „băta cu care-și mână păstorii turma”: *Cu botău le mână [oile]*, *În codru la Pandina* (Alecsandri, *P* p 55/3, în *Dicț. Acad.*, I, p 628), cât și cu cel de „boteiu, turmă de oi”, „troupeau de moutons”. Trecerea de sens s'a putut face nu numai prin întrebunțarea metonimică (cf *steag* de lefegu, de slujitori ap Tiktin, *DRG*, 1489), ci și în construcți de felul celei întâlnite în exemplul din urmă. *cu botău le mână* poate fi înțeles atât „cu bota”, cât și „cu boteiu”, adică „câte un boteiu întreg” (cf *cu turma*, *cu curda*, *cu cârdul*, etc)

¹⁾ *Erdészeti oklevéltár*, II, p 610, și Hermann Ottó, *A magyarok nagy ősfoglakozása*, Budapest 1909, p 297, pentru *botos* cf pp 176, 178, 181, 196

Buzdugan

Buzdugan s a cu sensul de „unealtă de tors, de făcut ațe la opinci” (*Dicț Acad*, I, 715, și com. I. Al-George din Neamțu) este identic cu *buzdugan* „un fel de armă”

„Toarcerea” ațelor de opinci se face cu un obiect greu (piatră, cârlig), care se lovește cu mâna pentru ca să se învâртеască. În vremea mai veche a putut fi întrebuițat pentru acest scop *buzduganul*¹⁾. De-aici numele.

Buzur

Buzur „cu pete roșii pe bot” este, evident un derivat din *buză*, de felul lui *fumur* = „fumuriu”, „de culoarea fumului” (Banat, Buzău, Dâmbovița și Ialomița), care, cum a arătat Pușcariu, *Conv Lit* XXXIX, 303, derivă din lat *f u m u l u s*, cu schimb de sufix în loc de *fumidus* (vezi și *Dicț Acad*, II, 190—191, și Candrea-Densușianu, *Dicț et*, I, nr. 676, p. 106). Din *buzur* derivă apoi *buzurină* „epitet dat oilor” (J. Dolj), pe care-l atestă *Dicț Acad*, I, 716, fără a-l explica.

Călăbaș.

Dicț Acad, I, 30, dă acest cuvânt, cunoscut numai din Transilvania, cu sensul de „omul care face negoț cu bucate (grâu, cucuruz) aducându-le de la țară cu căruța și văzându-le în munți” (Roșia, etc., Viciu, *Glosar*), de-asemeni și derivatul *călăbăși* „a aduce bucate de vânzare”, id., *ibid*. După răspunsurile primite la chestionarul privitor la cal *călăbăși* înseamnă, nu numai prin Munții Apuseni, „omul care poartă greutateți sau mărfuri pe spatele calului”, iar prin extensiune „negustor de cai” (S. Pop, *Câteva capitole din terminologia calului*, Cluj, 1928, p. 50).

¹⁾ Acesta, cum se știe, este din turc *bozdogan* „ghioagă, măciucă” (bulg. *buzlugan*, *bozdugan*, rut., pol. *buzdugan*)

Având în vedere acest înțeles, cred că nu se poate admite explicarea dată de *Dicț. Acad.*, 1 c. . „Poate stă în legătură cu ung. *kalaba*, *kalabalé* „bătaie ceartă, zarvă”, *kalabalálm* „a vorbi și a răspunde fără înțeles” analogă cu cea întâmplată la cuvântul *bărătm*”. Nu este probabilă nici legătura cu *calabatună*, pentru care Bogrea, *Daco-romania*, IV, 797, trimite la rut. *kalabátina* „Pfutze, Lache”, și *kalabač*, *kalabaš*, idem.

Fără îndoială avem a face cu forma metatezată a ungurescului *kabolás* „om cu cal sau iapă” < ung *kabola*, *kabala* (< slav. *kobyła*) „iapă”, „cal” (cf Szamota-Zolnai, *MOkLSz*, 435, și Szinnyeı, *MTsz.*, I, 999).

Cart.

Dicț. Acad. v. I, p. II, 160, dă pe *cart* (Transilvania, Banat) cu sensul de „cofă, doniță, vas de lemn fără capac, pentru apă, mulș laptele, pentru ducerea bucatelor la câmp, pentru păstrarea chiagului” (din *cărtuț*). Pentru etimologie se compară bulg. *karta* „ploscă, vas de lemn pentru măsurat”. D-1 E Petrovici, într’o comunicare la Muzeul Limbei Române, crede că mai curând am avea a face cu srb *karta*=*čutura* (cf *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, IV, 3), care este un împrumut din italianește¹). Dar nici forma bulgară, nici cea sârbească nu explică pe cea românească, amândouă trebuind să dea în românește **cartă*. O Densusianu, *Gr Ț Hațegului*, 60, se gândește deci cu drept cuvânt la ung *kárt* (tipărit greșit *kart*), cuvânt intrat în limba ungurească destul de devreme (cf. Szarvas-Simonyi, *MNytsz*, și Szamota-Zolnai, *MOkLSz.*, s. v) cu sensul de „holzernes Trinkgefäss” (cf. și formele *kártyus*, *kártya*, *kártika*, etc.) din germ. *Quart* „der vierte Theil eines Flussigkeitsmasses” (Schmeller, I, 1396), cum afirmă Lumtzer-Melich, *Deutsche Ortsnamen*

¹ Cf it *quarto*, log *kartu* „Viertel Scheffel”, etc. la Meyer-Lubke, *REW*, p 519, nr 6936

und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes, Innsbruck, 1900, p. 147

Cercală.

Cercală „unealtă (în formă de sac, Marian, V, 166) de pescuit, constând din două nuiete îndoite în formă de arcuri așezate cruciș și legate la mijloc, cu câte o creștură la capetele lor, astfel încât să se poată lega de ele niște sfori, cu care se închide între dânsese o plasă pătrată, care se mai numește și *crâsnic-de-mână* sau *fără coadă* sau *cristaș*, *fără coadă* sau *ghelbereu*”, despre care *Dicț Acad*, II, 4, p. 291—292 ne spune că „pare a fi același cuvânt cu *cercălan*¹⁾, apropiat de *cerc* sau *cercă*”, derivă, împreună cu ungurescul *cserkáló*, cum a arătat Gombocz-Melich, *MEtSz*, col 685, din rut *čekalo* (Żelechowski, II, s v), pentru care cf. verbul *čekati* „warten”, și care în Maramureș are și forma *čerkało* (*Népr Ért*, X—1909, p. 221). În forma ruteană *čerkało* a putut să se introducă *-r-* sub influența lui *čerpak*, *čerpalo* „Schopfgeschirr”. În românește a putut fi luat de-a-dreptul așa. Dar introducerea lui *-r-* se putea face și pe teren românesc, fie sub influența lui *cercă*, fie fiindcă ea este un fenomen obișnuit în limba română, de altfel ca și în limba ruteană, cf. rom. *arșău*, rut *aršuv* < ung. *ásó*; rom. *orjoc* = *ojoc*, *ıjog* < ung. *azšak*, *azsag*, *arzsak* < slav *ožegъ*; † *cearșit* < turc *čašyd*; *cearsală* = *șesală*; *corsoaie* = *cusoare* „șiretele ghetelor” (*Comoara Satelor*, I—1923, p. 96)

Ceuc, chiore; éuceuș, chioreuș; inchioreoșa.

Dicț Acad, t II, fasc. VIII, p. 583, dă verbul *închiorchioșă* I. „a se umfla în pene”, 2 (apropiat de „chior”) „a se uită chiorîș” (de-aici *închiorchioșat*, *-ă*, adj, „cu

¹⁾ Acesta = *țărăclan* < ung. *cirkalom*

ochi suciți”, și adv „chiorîș”), fără a-l explica din punct de vedere etimologic

È sigur însă că acest verb trebuie derivat din adj. *chiorcuș*, -ă, derivatul lui *chiorc*, *chiorcă* „chior”, „chioră”, „ceacâr” (cf. și bg. *kôrka* „Blinde” alături de *kôr* și *kôrav* ap Berneker, *SEW*, 680), pe care le cunosc în rostirile *ciorc*, *ciorcuș* din ținutul Năsăudului (fiind în vârstă de 10 ani am auzit strigându-se în glumă la nunta unui unchiu al meu. *Dragă-mi-i lelea ciorcușă*, *Suflă 'n foc se uită'n ușă*, *Gura-i plină de cenușă*, Zagra, j. Năsăud), iar cele două sensuri date de *Dicț Acad*, 1 c, trebuie inversate

Se știe apoi că turc. *kôr* „blind” a luat la noi deosebite forme după limba prin care ne-a venit *chior* „ceacâr” (cf. bg *kôr*, alb *kôr*) și *ceur* „ceacâr” (cf. srb. *ćor*)¹, precum și că *r*, care adeseori se confundă cu *l* (cf. alături de obișnuitul *fultuială*, *futunală* pe *furtunală*, *Dicț Acad*, II 187, invers, *sălcineriu* alături de *sărcineriu*, *sărcieriu*, Tiktin, *DRG*, 1356, *arșău* „fante” < ung. *alsó*, etc), rostit gutural, ca și *î*, trece la *u* și apoi dispare²). D ex în scrisoarea de pe la 1600 a „birăului de Bistriță” pentru Ionașcu din Rodna, publicată de N Iorga, *Doc rom. din arhiva Bistriței*, P I, București, 1899, p 1, No. I, și *Doc. Hurm*, XV, București, 1911, p 754, și de Al Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924, pp 63—65, și *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle tirées des archives de Bistritz (Transylvanie)*, București, 1926, pp 49—50, No 5, dispare *r* din *cate* = „carte” și *tăgulu* = „târgalu”, întocmai ca și *l* din *motă* = „multă”, *mot* = „mult”, *sotoze* = „șoltuze” Într’o colindă *urșinicul* a ajuns *ușunic* *Cu scutic* *De ușunic* (T Pamfile, *Crăciunul*, București, 1914, p 58), etc

Date fiind aceste fapte, *ceuc*, -ă (Pontbriant) și *ceucuş*, -ă, *ciocuș*, -ă adj „chioruș” (*Rev crit-lit*, IV, 87 și

¹) Ung *tyora* „orb”, com Bács—Bodrog, Szannyei, *MTsz*, arată mai curând fonetism bulgăresc decât sârbesc

²) Despre *î* < *u* și dispariția lui în românește cf. cele ce am scris în „*Omagiul lui I Brănu*”, București, 1927, pp 137—154.

Vaida), întâlnit tocmai în exemplul *Dragă mi-e lelea crocușă, Suflă 'n foc se uită 'n ușă, Gura-i plină de cenușă* (Reteaganul, *Ch*, 80), pot să fie numai variante ale lui, *chorc* (*ciorc*), *chorcuș* (*ciorcus*), -ă, nu corespondente ale ungurescului *csóka* „cu ochi mari și de culoare nedeterminată, cu lumina ochilor înconjurată cu un cerc sticlos”, cf germ *Krähenaug*, cum crede d-l Lacea în *Dicț Acad*, t. III, fasc IV, p 313, care are cu totul alt sens și ne pricinuește greutate și din punct de vedere formal (ar trebui să plecăm de la feminine *croacă* < *csóka* pentru a reconstrui un masculin **cioc*)¹⁾ Dar putem admite că la dispariția lui -r- a contribuit și contaminarea cu *croacă* > ung. *csóka*, *céucă* < bg sau srb. *čavka*

Ceuș,-ă „louche”, „ceacâr” (numai LB), dacă nu e greșală în loc de *ceucuș*, pare a fi un singular reconstruit din pluralul *ceuci* (rostit provincial *șeuși*) al lui *ceuc*

Chercheli, (chirchili etc).

A se *chercheli* (*chirchili*, *churculu(u)i*, *chiurlui*, *cherchezi*) vb IV^a înseamnă după *Dicț Acad*, I, p 377, care dă și derivatele cu numeroase citate, „a se ameți de băutură, a se (cam) îmbătă”, dar nu-i cunoaște etimologia „Pare a fi o compoziție glumeață, al cărei al doilea element e *chili*=*pili* „a se îmbătă”, iar primul ar putea fi ung. *kerék* „roată, cerc”. Cu ung *kérkedni*, *kérkodni*, **kerkelni* „a se fuduli”, A Scriban, *Arhiva* a 1912, nr 4, cu greu are vreo legătură”

È vorba însă de un teimen de beție care ne-a venit din ung *korhely* „liederlich, lump” (cf și (be-) și el-) *korhely(k)edik* „lumpen”) și a dat mai întâiu **corcheli*, apoi prin asimilație **corcheli* > *chercheli*, > *chirchili* În formele *churcului*, *chiurlui*, *cherchezi* s’au amestecat alte cuvinte

¹⁾ [Acest *cioc*, masculinul lui *croacă*, există de fapt în limbă cf DA SP]

Cicăli.

S. Pușcariu, *Revista filologică*, I, pp 269—271 (cf și *Dacoromania*, V, 901 și *Dicț. Acad.* I^{II}, p. 400), combătând pe A. Scriban, care în *Arhiva* din Iași, a 1913 propune pentru *cicăli* etymonul sârb *čakalati* „a flecări”, încearcă să explice acest verb ca un derivat din **cicară* (azi *cicoare*), numele unui greier, care prin ținutul lui necontentit te plictisește (cf ital *cicala* „greier” și „limbut’ nesuferit”), iar acesta din lat **cicala* = lat clas. *cicada*. Ar fi vorba deci la origine de o tulpină onomatopeică și poate natura acesteia (lat *cic-* ar corespunde lui *țâr-* al nostru în *greierul țârâe*) „e de vină că partea finală a cuvântului a fost supusă unor substituiri prin sufixe, varianta românească *cicăl[ă]* = *cicăli* e și ea un indiciu în acest sens. Alte verbe cu același sens, tot de natură onomatopeică, mai sânt la noi *cihăi* (*cehăi*) și *cincăi* (cf și *cigare* la Meyer-Lubke, *REW*, No 1911)” (p. 271). *Cicăli* (*cecăli*, *cicăi*, *cigăli*, *cicătăi*) vb I-a înseamnă. I. Trans. 1°. „A certă mereu pe cineva (pentru lucruri de nimica, cu rost și fără rost, a nu mai da cuivă pace cu vorba, a sta într’una cu gura pe cineva, a tachina”, 2°. „A cere ceva de la cineva, cu stăruință, într’un mod stăruitor și supărător, a importună pe cineva cu rugămințile, a sta de capul cuivă (să facă ceva)”, II. Intrans. „A vorbi mereu (verzi și uscate), a spori din gură, a sporovăi, a flecări” (cf. *Dicț. Acad.*, l. c, unde se dau citatele necesare) El derivă din ung *csihol-*, *csahol-*, *csahit-*, *csehet-csehet*(el)- 1. „klaffen, belfern, bellen”, 2. „plappern, schwätzen”, 3. „wimpfern, blinzen mit den Augen”, care este de origine onomatopeică (cf Gombocz-Melich, *MEtSz*, 797—798; pentru extensiunea formei *csihol-* cf și *Magyar Nyelv*, IV—1908, pp. 138—139). Din *csihol-* > **cihăli* s’a născut *cicăli* și *cigăli*, din *csahol* > **cehăli* > *cecăli*, din *csahit-* > **cehătui* > **cihătui* > *cicătui*. *Cicăi* este identic cu *cihăi*, *cehăi*, *ceahăi*, + *cehăi* 1. „a lătră”, 2. „a-i bate cuivă capul cu ceva, a silii să facă o treabă, a sta de capul

cuivă, a necăji pe cinevă prin stăruință prea multă, a plictisi cu stăruința prea mare”, pe care *Dicț. Acad.*, I^{II}, p. 267, îl derivă corect din onomat. ung. *csah*, care imită lătratul cânelui când urmărește vânatul (cf. *csaholm* „a lătră, a scheună, a chelălăi, a flecări”).

Din radicalul *csah-* derivă și formele *csahol-*, *csihol-*, *csahit-*, *csehet(el)-* amintite mai sus, dintre care cea dintâiu ne-a mai dat pe *ciăhălui* (la Moți). *Mar tacr din gură, nu tot ciăhălui atâta după mine* (vezi V. Stan, *Magyar elemek a mócok nyelvében*, în *Nyelvészeti füzetek* nr. 19, Budapesta, 1905, p. 29), iar prin numele verbal *csaholó* pe *ceahlău*, *cealhău*, etc. (S. Pușcăriu, *Dacoromana*, III, 673—5 și *Dicț. Acad.*, I^{II}, 249).

Trecerea lui *h* în *c* în formele *cicăi* < *cihăi*, *cicăli* < **cihăli* și *cicătui* < **cihătui* s'a făcut probabil în urma contaminării cu *cincăi*, care are același înțeles (cf. și a *chercheli* < ung. *korhely*, *korhely(k)edik*, a *păcălui* „a bate bine” < ung. *(el) páhol- + păcălui* „a împacheta” < ung. *pakol-*, etc).

Crintă

În legătură cu prepararea brânzei, d-l Giuglea descrie *crinta* astfel. „un vas de lemn, semicercual, adânc de 20—30 cm., cu fundul plat și cu un jghiab (un fel de gât ieșit în afară de 15—20 cm) prin care se scurge zerul într'o găleată. Peste caș se pun, în crintă, greutatea ca să-l apese și să se stoarcă zerul” (*Dacoromana*, III, 573).

Prin extensiune, *crinta* a ajuns să însemneze pe la Năsăud o scândură groasă de lemn tare, de obicei de fag, pe care se taie carnea de porc pentru cârnați.

Cihac, II, 83, traduce „clisse, jatte à fromage” și trimite la v.-bg. *krina*, *krinū* „modius”, *krinica* „hydria, catinus”; rus. *krinka*, *krynka* „pot de terre rond et clissé d'écorce de bouleau”, ceh. *křínka* „plat de paille”, s.-cr. *krinca*, *krinčica* „écuelle”, ung. *kerenta*, iar Tiktin, *DRG*, 439 se alătură la această părere cu oarecare îndoială punând înaintea ei un „viell[eicht]”.

Această etimologie a fost primită cu îndoială și din partea altor filologi (Șăineanu derivă pe *crintă* din ung *kerenta*, iar alții nu-i cunosc etimologia), și anume din pricina lui *-tă* final pe care nu l-au putut explica. Totuși n'avem nici o greutate deosebită la explicarea acestuia.

Dacă ne uităm în Berneker, *SEW.*, p. 617, vedem că forma cea mai deasă în care apare cuvântul *krina* este diminutivul *krinica* (v.-bg. *krinica* „Gefaß, Krug”, bg *krinica* „Getreidemaß, Gefaß aus Rinde zum Sammeln von Beeren”, s-cr *krinica* „Schussel”, dem. *krinica*, dial. *krinica* în loc de *krinica* „Backtrog; Preßkufe”, n.-sl *křinica* „Reibnapf”, la care se mai adaugă rus. *krinica* „Quelle, kleine Wassergrube, Brunnen auf einer Wasserader, wohn ein Faß, eine Kufe hineingesetzt wird”, rut. *krynycja* „Brunnen, Quelle”, sl *krinica* „tiefe Stelle im Wasser, Wasserwirbel”, pol vechiu *krzynica*, azi *krynica* „Quelle, Brunnen, Zisterne”). Știm apoi că în derivate de felul acesta cel dintâu *-i-* al sufixului *-ica* adeseori a căzut (Cihac chiar dă s-cr. *krinca*) Numeroase exemple de acest fel am dat în *Dacoromania*, V, pp 339—340, explicând pe *cârță* < slav *krpica* Astfel slav *krinica* a putut să dea în românește **crință*, plur *crinți*, cum se zice la Năsăud Din acest plural s'a reconstruit singularul *crintă*¹⁾, iar pentru singularul *crintă* s'a făcut pluralul *crinte* (Tiktin, I c), cf *răchită*, plur *răchiți* și *răchite*, etc

Cum arată finalul *-ta*, cuvântul a fost împrumutat din românește în ungurește în deosebite forme: *kilinta*, *kělēnta*, *kelenta*, *kerenta*, *krinta*, cf. Szinnyei, *Magyar Nyelvi Őr*, XXIII—1924, p. 104.

¹⁾ Cf câteva reconstrucții de acest fel *fu* din plur *fi* în locul singularului vechiu *fi(i)*, *salcă* din plur *sălci* în locul singularului *salce* (< *salix*, *salicem*), ca și *falcă* (dr, megl, ar) din pluralul *fălci* al lui *falce* (< *falx*, *-cem*), *cârnat* din pluralul *cârnați* al singularului *cârnaț* (*carnameus*, *-um*), *bruș*, *bruși* din plur *bruși* al singularului *bruș* (< slav *brus*), *paș* din plur *pași* al lui *pas*, etc

Fărcane (?)

Dicționarul Academiei, II, 62, dă pe *fărcane*, s f plur., ca termen de băieșit cu sensul „părțile zgrunțuroase ce rămân pe pereții minelor de sare, după ce s’au tăiat din ei blocuri”, adăugând că este atestat numai la Damé, *DRF.*, și că etimologia-i este necunoscută

Probabil este vorba de *părcane*, pluralul lui *părcană* < ung *párkány*

Fleură (fleură, flear, fleară, freală, freli).

Cuvintele **fleură** s f 1 „gaură, cavitate”, 2 „gură, fleoancă”, 3. p. ext „gură-rea”, „gură-spartă”, „care vorbește mult”, *fleaură* s f, idem (*Dicț Acad*, II, 138), de-aici *fleurî* „a vorbi multe verzi și uscate” (*Dicț Acad*, *ibid*), *fleár*, adj „vorbăreț, guraliv, vesel, flecar, snowelnic, sporovăelnic, sporojelnic” (G F Ciușanu, G Fira și C M Popescu, *Culegere de folklor din jud. Vâlcea și împrejurimi*, București, 1928, p 261 și Șt Pașca, *Glosar dialectal*, București, 1928, p. 28 [220], comunicat din Gorj), *fleară* d f „gură-rea” (Șt Pașca, *ibid*, comunicat din Bont), *freală* s. f „gură-rea”, „gură-spartă” (Zagra, J Năsăud) și din acesta, *frelî* vb IV-a „a vorbi fără căpătâiu, fără motiv” (Bugnariu, *Năs*, *Dicț Acad*, II, 174), sânt în fond același cuvânt și derivă din săs. *Flärre*, *Flärren*, în dialectul din Bistrița *Flarr* 1. „Riss in der Leinwand”, 2 „das abgerissene Stuck, Fetzen” < gms *vlarre* „breite, uniformliche Wunde” (cf. hess. *Flerr* „grosses Maul”, *Flare* „Wunde”, eupen *Flärr* m. „Ohrfeige”), *flärren* „weinen” (*Siebenburg sächs. Wb*, II, 394). *Dicț. Acad.*, II, 138 are dreptate deci când spune că „asemănarea cu n.-grec. φλόαρος „palavragiu” (Cihac, II, 660) pare a fi întâmplătoare”. U din *fleură*, *fleaură* s’a ivit prin influența sinonimului *gaură*. Formele *freală* > *frelî* se explică prin metateză

Sensul primitiv a fost cel de „gaură, spărtură”. Din acesta s’a dezvoltat figurat și prin extensiune cel de „gură”,

„fleancă” și „flecar”, „gură-spartă” (cf. și hess. *Flarr* „Krosses Maul”).

Foișor

Dicț. Acad., II, 153—154, explică cuvântul *foișor* (*fușor*) I (în limba veche, traducând pe ἀνώγειον, δῶμα, ὑπερφῶν) „cameră în catul de sus al unei case sau într'un turn”, „terasă”, p ext „turn”, „clopotniță”, 2 „locuință de vară”, „vilă”, „pavilion izolat, de obicei în mijlocul naturii”, „chioșc”, „filgorie”, astfel „Din ung *folynosó* „galerie, coridor” (apropiat, prin etimologia populară, de *foiș* = frunziș, Cihac, II, 500)”.

V. Bogrea, *Dacoromania*, IV, 1045, scrie : „Fr. *folie* ‘Lusthaus, Gartenhaus’ e *feuille* (pe lângă *feuille*),— întocmai ca și *foișorul* nostru,— confundat cu *folie* „nebulie”.

È sigur că rom *foișor* n'are a face nimic cu ung *folynosó*, ci este un derivat al lui *foiș* și trebuie pus alături de fr. *folie* ‘Lusthaus, Gartenhaus’ = *feuille* Rămâne numai de explicat cum a ajuns acest diminutiv al lui *foiș*, ca și fr. *folie* ‘Lusthaus, Gartenhaus’, să aibă sensurile arătate mai sus, mai ales pe cele din limba veche

Cred că este vorba de un décalque (făcut probabil de meșterii zidari sași) al germanului *Laube* (*labja*) „Lusthaus, Hutte, Gartenhaus, Gartenlaube, Schutzdach, Vorbau, Oberes Stockwerk, Galerie um den oberen Stock eines (Bauern)Hauses, bedeckte Halle”, care stă în legătură cu s-nord, *loft* „tavan”, suedez *loft*, dar care a fost apropiat prin etimologia populară de *Laub*, plur. -e și *Läuber* „frunziș”, „foiș”. Fr L. K. Weigand — K. v. Bahder — H Hirt — K Kant, *Deutsches Wörterbuch* ⁵, Gies-sen, 1910, col 26, (cf și Fr Kluge, *Etym Wb. der deutschen Sprache* ³, Strassburg, 1915, p 275)

Foiofiu (foiofoiu, foionțiu, fonfiu, fonchiu, fioug, foiumfie, foianfir, foaie-n-fir, făhtu, păhtu).

Dicț. Acad., II, 126, 147, 153, 156, 157, dă deosebit cuvintele *foiofiu*, *foioforu*, *foionțiu* *fonfiu*, *fonchiu*, *fioug*,

foiumfite, *foianfir*, *foaie-'n-fir*, cu citatele necesare și cu sensul de „saschiu”, „bărbânoc”, „Vinca herbacea” „Vinca pervinca” deși, cum vom vedea numai decât, ele, împreună cu *făhiu*, *păhiu* „saschiu”, „garoafă” (*Comoara Satelor*, I, 106), sânt același cuvânt

La p 126 se trimite pentru *fiong* (după Tiktin, DRG) la gr *φύγγος* care se potrivește pentru sensul 1. (Mold. „fundă de panglici”), dar nu se potrivește pentru sensul 2 („saschiu”, „fonchiu”)

La p 157 ni se spune că „etimologia este necunoscută”, dar pare a fi un cuvânt unguresc compus cu — *fű* „iarbă” . Într'adevăr este vorba de ung. *folyófü* „Convolvulus”, „Clematis”, „Vinca pervinca” (Szarvas-Simonyi, I, 1021); cf și *folyó-borostyán* „Hedera”, *Camaedaphne*, „Cyclaminus”, „Artamita” (id, ibid., 292).

Formele *foionfiiu*, *fonchiu*, *foiumfite*, *foianfir*, din care (+ *fir*) s'a făcut prin etimologie populară *foaie-'n-fir*, pot porni chiar de la forma *folyam - fű*, deși nu este necesar să presupunem acest lucru

Însuși *saschiu*, care glosează de obicei pe *foiofiiu*, cu toate formele sale (*sastiu*, *saftiu*, *saștiu*, *sasău*, *sasău*, *săsău*) este de aceeași origine, corespunzând ungurescului *szász-fű* „Vinca pervinca” (cf Tiktin, DRG., 1369, Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, I, 1028), iar *sacfiu*, *sanhiu*, lui *szegfü* „garoafă”, „Caryophyllum” (cf Tiktin, DRG., 1351) ¹⁾

Forgașă.

Dicț Acad, II, 159 dă cuvântul *forgașă* din Munți — Apusen (Frâncu — Candrea, *Moșii*, 100) cu sensul „semnul (răzorul!) care desparte ogorul unuia de al altuia” și adaugă: Etimologia necunoscută Pare a fi identic cu *făgaș*, *ogaș*, alterat sub influența altui cuvânt, cfr ung *forga* „cotitură” (a unui râu, etc)

¹⁾ S Mândrescu, *El ung în l rom*, București, 1892, p 100, confundă pe *saschiu* cu *sacfiu* și le derivă pe amândouă din ung *szögfü*,

Este cu siguranță din ung. *forrás* „întoarce”, deci „punctul de la care se întoarce plugul”, înrudit cu *forga* „cotitură”, și n'are nimic a face cu *făgaș*, *ogaș* < ung *vágás*

Găvănaș (?)

Acest cuvânt dat de *Dicț Acad*, II, 239, cu sensul de „grâнар” după *Economia*, 57, nu există. Într'adevăr dacă căutăm în locul citat găsim: *Pentru așezarea bucatelor șânt bune hâmbarele, găbânașurile sau cămărilor ceale de țânut bucate*. E vorba deci de *găbânaș* < ung *gabonás*, iar *găvănaș* a ieșit din confundarea lui **g** cu **v**.

Ghiduș, bândură, bandor (bandur), îmbondori (îmbondoli, îmbodoli, îmboldori) bondriș (bondrăș, bondrăș, bondroș, bondruș, bondroși), îmbondroji, îmbondrojă

În *Dacoromana*, III, 750—751, d-1 Lacea a explicat pe *ghiduș* ca fiind echivalent cu *buduș*¹⁾ (al cărui *b* s'a palatalizat în graiul moldovenesc) și corespunzând ungurescului *budos*, care a trecut și în săsește în forma *bi-dusch* „stinkender Kerl”²⁾

Această explicație, fără îndoială, este bună în privința sensului „murdar” (Kisch, I c, cf și Em Grigorowitza, *N. Rev Rom*, II, 342) și a „termenului de ocară pentru oamenii leneși” (*Șez*, II, 47/52, cf *Dicț Acad*, II, p 257, subț 2⁰). Dar nu explică de-ajuns sensul moldovenesc mai vechiu de „bufon, parață, măscăriciu, mascaragiu, caraghios” și „om posnaș, păcăliciu, farsor, mucalit” (*Dicț Acad*, I c, subț 1⁰), din care s'au dezvoltat substanti-

¹⁾ Formă atestată de Dr Gustav Kisch, *Nosner Wörter und Wendungen* Beilage zum Programm des ev Obergymnasiums A B in Bistritz, 1900, p 19

²⁾ Cf Kisch I c, și Dr Julius Jacobi, *Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen* Programm des ev Gymnasiums A B in Schassburg, 1894/95, p 11

vele abstracte *ghidușie* și (rar) *ghidușlăc* „comicărie, caraghiozlaş, bufonărie, posnă, năzdrăvănie, farsă, ghiumbuș” și adjectivul vechiu *ghidușesc*, *-ească* (*Podobesc cu un fel de obraze ghidușești*, Dosofteiu, *V S*, 25), cum nu-l explică de-ajuns nici *Dicț Acad*, 1 c, socotindu-l derivat din interj. de origine turcească *ghidri* „ian' te uită .”, „ce mai ! ”

Am impresia că *ghiduș*, cu acest al doilea sens, face parte din numirile privitoare la obiceiurile noastre populare de la sărbătorile Crăciunului, unele de proveniență străină, iar originea lui trebuie căutată în tovarășia lui *șod* 1. „stultus”, 2 „sonderbar, kurios” < ung *șod* (cf germ *Schudde*, *Schaute*, *Schote* < evr. *schôteh* „Narr”), cum am arătat în *Dacoromania* IV, 158 și *Revista filologică*, I—1927, 116, nu din slav *šütü* „nugator”, cum credeă Cihac, II, 391, și Șăineanu, *Dicț Univ*, s v ¹⁾, a lui *căpeleş* „incassator” < ung *kepélős* = *kepélő* (*Revista filologică*, II—1928, pp 73—74), *cergălău* < ung *csorgolő* < *csorgol* = *cserget*-1 „ein Geräusch machen, klappern, klirren, rauschen, rasseln, prasseln”, 2. „mit etwas klimpern”, 3. „ratschen, schnattern”, 4 „mit der Pertsche schnalzen”, 5. „schwätzen”; *colceriu* „cămărar” < ung *kolcsár*, (*kulcsár*) iar acesta din slav. *ključari* care ne-a rămas în *clucer* (*Dacoromania*, V, pp 344—346), *mătcălău* < ung *mátkáló* „însurăție”, *mătcuță* < ung, *mátka* 1 „sponsa”, 2 „amasia, amica” (*Revista filologică* II—1928, pp 75—77), *prîșcălă*, *prîșcăli* < ung *pricskel*, *pricskol*- „den blossen Hintern klopfen”, iar acesta din *p[ri]ricsk* „verber ligneus” care derivă, ca și slov, kaj.-cr, *pricka* „ferula”, „pala” din germ *Britsche*, *Pritsche*, cel ce ne-a dat prin mijlocire săsească (cf săs *Bratsch* „glattes Holzwerkzeug zum Schlägen”) pe *bricelă*, *bricului*, (+*prîșcăli*) *brîșcăliu*, etc

Între obiceiurile de Crăciun sânt unele reprezentate de tineri măscăți numiți *moșnegei* (*unchiași*), *obrîzari*,

¹⁾ Cf și St Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im West-slavischen*, în *Mitteilungen des rum. Inst an d Univers Wien*, Band, I, 1914, p 273, și G Weigand, *Korosch- und Marosch-Dialekte*, Leipzig, 1897, p 82

bondrâși, etc, ori, dacă cel mascat înfățișează un animal, cu numele animalului respectiv · *brează*, *brezae*¹⁾, *capră cerb* (*cerbuș*), *cal* (*călucean*, *căluș*, *căluș*, *călușar*²⁾, *turcă*³⁾, etc.⁴⁾.

Obiceiul este foarte vechiu, nu numai la noi (jocul *călușarilor* a fost relevat mai întâiu de N Istvánfi la 1572, cf v. Branște, *Transilvania*, XXII—1891, pp. 230—231, apoi de D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, P II, cap XVII, în trad. lui G Pascu, p. 157; tot Cantemir, relevă, cum am amintit, și *turca*), ci și la popoarele învecinate. slave srb., dalm, pol *turica*, ceh-slovac *turice*, n-slav *terjaki*,

¹⁾ La început *brează* și *brezae*, fem lui *breaz* (ca și *Lunae*, *Mărfae*, *Vinae*, *Dumae*, *Bălae*, *Cheșae*, *Florae*, *Mândrae*, *Murgae*, *Plăvae*, *Roșcae*, *Surae*, *Țigae*, etc, cf și *brezou* „nume de câne”) a însemnat „vită pătată pe frunte sau pe față”, „pestrită”, apoi „om mascat cu un cap de animal, învăluit într’o zeghe și împodobit cu o mulțime de basmale sau cărpe, panglici și flori de diferite colori”, deci „împestritat” (Hasdeu, *EM*, 596—597, Pascu, *Suf rom*, 201, 203, greșit *Dicț Acad*, I, 650 din *barză* apropiat de *breaz*, chiar dacă animalul are cioc de pasere și clămpănește ca *barza*, ori reprezintă uneori un *cocor*, *cocoș*, *păun*, etc Din românește este bg *bărzača* „bufon”

²⁾ Cf R Vuia, *Originea jocului de călușari*, în *Dacoromana*, II, 215—236

³⁾ N’are a face de loc cu Turc, cum socotea D Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, P III, c I (cf în trad lui G Pascu, București, 1923, p 171 „Un spectacol care pare a fi fost scormit în timpurile vechi din cauza urii contra Turcilor”), ci este fem slavului *turū* „taur” (Cihac, II, 427 și Șăineanu, *Dicț univ*, s v), cf srb, dalm *turica* „om mascat cu cap de cal”, pol *turica* „jeun homme masqué en ure”, ceh-slovac *turice* pl, n-slov *terjaki*, *trjaki* „festa pentecostes” Aceasta o confirmă și o legendă de Crăciun a Românilor, „în care se spune despre un leagăn de aur purtat pe valurile furtunoase ale mării de un *taur* cu coarne de aur”, pus „în jocurile” [de Crăciun ale lor], „înfățișat de cineva sub masca unei arătări feroase, având cap de bou și cioc de pasere, pe care-l pleacăște mereu, trăgându-l cu o sfoară ascunsă, și e privit de toți ca un fel de *mama-pădurn*, mâncătoare de copii Cine însă vrea să n’arbă teamă de dânsa, îi aruncă un ban când deschide ciocul” (W Schmidt, *Das Jahr und seine Tage*, p 2—3, ap Ollănescu, *Teatrul la Români*, p 80, și T. Pamfile, *Crăciunul*, București, 1914, pp 165—166)

⁴⁾ Vezi T Pamfile, o c, cap XII *Capra, Turca, Brezava*, pp 162—163 apoi *Dicț Acad*, I, 648, 650 (*brează*, *brezae*), I^{II}, 110 (*capră*); I^{II}, 285 (*cerb*), I^{II}, 29 și 59—60 (*cal*, *călucean*, *căluș* *călușel*, *căluș*, *călușar*), unde se dau citatele și indicațiile bibliografice necesare, precum și R Vuia, l c

trjaki, rus *koza* „capră”, *olenü* „cerb”); la Sași (Schneiderrosschen „călușel”), la Secui (*turka*, *borica* „brăduț”), etc El trebuie pus în legătură cu *colindele* care-și trag originea, cum se știe, din lat *calendae*, *brezara*, *capra*, *calul*, *cerbul*, *turca*, etc, la noi, ca și „das wr. und ukr. Weihnachtsspiel mit der verkleideten Ziege[,] nimmt, wahrscheinlich, von denselben römischen calendae seinen Anfang Die Möglichkeit ist nicht ausgeschlossen, daß die Sanger der Weihnachtsheder fruher verkleidet waren, was im Kreise Melenki des Gouv Vladimir der Fall ist.”¹⁾ E foarte greu de precizat însă, din elementele de limbă, care a fost poporul care a dat și care primatorul sau împrumutătorul elementelor folclorice amintite mai sus, de o parte din pricina că persoanele care au rol în ele, pentru a produce haz, sânt luate dintre elementele etnice apropiate (Ungur, Neamț, Jidan, Țigan, Turc, etc), iar acestea aduc cu ele rostire și vorbă străină, de altă parte fiindcă înseși obiceiurile sânt într’o continuă circulație sânt date și reprimite cu schimbări de elemente folclorice și de limbă

În obiceiul *brezarei*, *caprei* sau *turcei* găsim numeroase elemente ungurești Astfel prin Buzău „flăcău caută pe un Țigan sau Ungur și-l fac brezaie” (*Dicț. Acad*, la *brezare*, și T. Pamfile, o. c., p. 182); moșul cântă de „Trei oști ungurești, Și trei românești” (T. Pamfile, o. c., pp. 179 și 180), *brezaia* joacă „ungureasca” și „stropșește în lovituri pe cei ce greșesc la jocul ungureștei” (ibid., p. 181), forma lui *turcaș* „feciorul care face pe brezaia” este identică cu a ungurescului-secuiesc *turkás* (Szinyeyi, *MTsz*, II, 819) Totuși, având în vedere extensiunea geografică a obiceiului la Unguri (e cunoscut numai la Secui și la Ungurii din ținutul Zălaului, cf. Szinyeyi, l. c.), precum și faptul că *turcaș* putea fi derivat din *turcă* și pe teren românesc (cf. *flueraș*, *borfaș*, *buciumaș*,

¹⁾ Dimitrij Zelenin, *Russische (Ostslavische) Volkskunde*, Berlin u. Leipzig, 1927, p. 376

cîmporaș, zicălaș, etc , la G Pascu, *Suf. rom* , pp 345—352), putem spune cu siguranță că obiceiul a fost luat, împreună cu numele său, de Unguri de la Români.

Aceasta însă nu exclude posibilitatea ca noi să fi împrumutat vreo numire ungurească privitoare la acest obicei. De acest fel pare a fi *ghiduş*

Dacă pornim de la numele unguresc al *caprei*, care adeseori este însoțită de *iezi* (cf T Pamfile, p 193), ajungem la o explicație satisfăcătoare pentru *ghiduş* = *turcaș, brezae* N'avem decât să-l socotim corespondent al ungurescului *gidós* „căprar” sau „om cu capră sau capre”, derivatul lui *gidó* „căpriță”, care are chiar și forma *gidi* (cf. Szinyei, *MTsz* , I, 695—699), pe care o întâlnim la Creangă, *Pov* , 24 (*Ghidi, ghidi, ghiduş, ce ești* !)

În legătură cu această explicație a lui *ghiduş* trebuie să lămurim și pe *bondroș, bondruș, bondrăș, bondrâș, bondriș* (în nordul Transilvaniei și în Bucovina) „om acoperit la față care umblă după crai, la Crăciun”, „irod”, „brezaia”, „om care este îmbrăcat greu și umblă încet”, „nebun”, „prost” și (apropiat de *bondar*) „tăun” (*Dicț. Acad* , I¹, 481) și pe *bondră* „femeia mută, care nu e bună de nimic” „teapa-leapa” (id , ibid), dintre care pe cel dintâru *Dicț Acad* , I c , îl derivă din ung *bondrus* „om mascat”.

În limba ungurească se găsește într'adevăr cuvântul *bondrus* (Szinyei, *MTsz* , I, 160), dar atestat o singură dată din „Kápnikbánya”, unde influența românească este foarte puternică, iar Gombocz-Melich, *MEtSz* , 469, nu-l cunoaște etimologia. Fonetismul (cu *-us*, nu cu *-os*) îl arată ca element străin în limba ungurească și putem spune aproape cu siguranță că este corespondentul formei românești *bondrâș* „A pune o *bândură* sau *cârpă*” pe ceva, a acoperi, a înfășură, a învăli, a lega cu sau în ea ceva” (cf, exemplul din Coșbuc : *Fira le va scoate [verbile], Le va pune toate Într'o bândurică, Într'o cârpă mică, Ș'apo'i le va duce ..*), înseamnă a *îmbondori* (< **îmbânduri*). La Năsăud femeile se *îmbondoresc* cu năfrămile, acoperindu-și și gura, așa că numai ochii li se văd, iar „năfrămile” se numesc în alte

părți și „cârpe” Rebreanu n'a făcut decât să întrebunzeze acest termen și pentru blană : *Îmbondorit până peste cap, cu o blană de vulpe* (Ion, II, 78), ceea ce nu înseamnă că pentru explicarea lui trebuie să pornim dela *bondă* (= *bundă* + sufixul *-uri* și prefixul *în-* (S Pușcariu, *Dacoromana*, I, 231—232 și *Dicț Acad*, II, fasc. VI, p. 478), cum nu trebuie să pornim nici dela vreo „rădăcină reflexă *bobo-*, *bodo-*, *fofo-* și altele” (A Scriban, *Arhiva*, 29—1922, pp 475—476) Cuvintele „peste cap” ne arată clar că e vorba de învălirea obișnuită altfel cu năframa

Inversându-se situația prezentată de *Dicț Acad*, I^I, 615, rămâne să explicăm pe *bondroș*, *bondrăș*, *bondrăș*, *bondriș*, în cadrele limbii românești El nu poate fi despărțit de *bandură* (*bandoră*) 1 (în Sălagiu) „cârpă”, 2 (fig) „muieră cu purtare slabă” (*Dicț Acad.*, I^I, 481)¹⁾, pe care de la Năsăud îl cunosc în forma *bândură* „cârpă, învălitoare” (cf. *bândurică*, citat din Coșbuc ap *HEM.*, 2461 și *Diț Acad.*, I^{II}, 481), chiar și *bândur*, plur. *bânduri* „dă-sagi mari (pentru fân, lână, etc)”, tot din regiunea Năsăudului, pe care *Dicț Acad.*, I^{II}, 481, îl cunoaște numai cu sensul figurat de „stomah” și „pânțecă de om gras, burtă (mare)”.

Toate aceste forme corespund săsescului *Bândel* „legătoare”, care a fost apropiat de cuvintele în *-ură*, *-ur* (de e *barbur*, *fağur*, *fumur*, *grumur*, *mascur*, *muscur*, *gaură*, *ghindură*, *lândură*, *negură*, *râură*, *scândură*, *vergură*, etc , după analogia cărora sânt formate și *butură*, *fiștură*, *flîștură*, *ghîzdură*, *țandură*, *șombură*, *ciombură*, *șombur*, *grîșor*, *ciungăr*, etc , cf G Pascu, *Suț rom*, p 56)

Forma *îmbondoli*, *îmbodoli*, cu *-l-* netrecut în *-r-*, păstrează mai bine originalul săsesc *Bândel*, iar *îmboldori* nu este decât o modificare fonetică a acesteia

Exemplele citate de *Dicț. Acad*, pentru aceste forme dovedesc că sensul lui *îmbondori* este cel fixat mai sus.

¹⁾ Pentru acest sens, care e și al formei *bondă* = *bândură* cf *cârpă răză*, *fleandură*, etc , cu același sens

Singurul exemplu, care se apropie de cel citat din Rebreanu și care, fiind tot de origine literară, n'are nici mai mult, nici mai puțin decât valoarea aceluia, este. *Alți vr'o doi , fiind îmbodoliți în surtuțe și jachete croite nu pe măsura lor, erau foarte stângaci* (C Negruzzi, I, 105).

Derivat din *bândură* (cu căderea lui -u- aton) + suf -oș < ung. -os, deci însemnând „prevăzut cu cârpă”, de-aici „mascat” este și *bondroș* (cf *șapoș, stogoș*, ap. Pascu, o c , p 287, *șanșoș, talpoș*, etc) Formele *bondruș, bondrăș, bondrâș, bondriș* s'au dezvoltat în mod normal din *bondroș*¹⁾ Forma ungurească *bondrus* este împrumutată, cum am amintit, din românește, tot așa cum din românește a fost luat și *bândor* „die Kaldaunen, intestina”, atestat la Brașov, pe care Gombocz-Melich, *MEtSz* , 273, nu-l știe explică (cf și ceh. *bandur* „Dickbauch”).

Dicț Acad , I, 615, procedează bine când consideră ca derivat al lui *bondroș* pe *bondroși* (în nordul Transilv. și în Bucov, „a lucra ceasuri întregi, cu stângăcie, la un lucru neînsemnat, a lucra ceva rău” (de-aici *bondrânși* și *bondrânjală* s f. = „lucru de clacă”) Dar greșește când, uitând de acest fapt, în t II, fasc VI, p 478, trece pe *îmbondroșă*, de-aici *îmbondroșat la față* „învălit, încroșnat, ca să nu se vadă”, și pe *îmbondroși* „a învăli toată fața în cârpe sau năframă”, ca derivate ale lui *îmboldori* = *înbondori, îmbondoli*, în loc să trimită pentru ele la *bondroș*.

Ca și *bondrus*, din românește este luat și ung *bondrızsál* „a învăli”, „a legă”, atestat în Dicea, ung Magyar-Décse, a căru etimologie iarăși nu o cunoaște Gombocz-Melich, *MEtSz* , 469

Hărjate

Hărjate s f, plur, „täblițe de joc”, este atestat mai întâiu la 1620, cf. N. Cartoian, *Fiore di virtù*, București,

¹⁾ Pentru sens cf pe *bloj* 1 „persoană mascată” „mască în carnaval”, 2 „om murdar” (*Dicț Acad* , I, 582, unde sensurile sânt așezate invers), alături de *bloși* „a murdări” (id, 1bid), *îmbloși* „a învăli”, „a înfășura în cataplasme” (*Dicț Acad* , II, fasc VI, 478) și *obloși* 1. Jdm einen

1928, p. 50, n. 1. Îl găsim apoi la Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc*, ed. Gr. Crețu, București, 1900, p. 262, nr. 3841: *távliá i záríe* = tăblițe de joc sau hrăjeate. Tiktin în *DRG* și mai ales în studiul *Zur Geschichte von hasard*, publicat în *Archiv der Neueren Sprachen und Literaturen*, 127—1911, pp. 162—174, mai dă exemple din *Îndreptarea legii*, Târgoviște, 1652, și din *Viața și petrecerea svinților* de Mitropolitul Dosofteiu, Iași, 1682.

Tiktin socotește că *hărjeate* derivă din arabul *zahr*, articulat *azzār*, care a străbătut curând, cu deosebite sensuri, aproape în toate limbile europene, având forme cu *a*, ori fără *a*, după cum a fost împrumutat din forma articulată ori nearticulată. Din pricina lui *-j-* în forma românească, Tiktin (*Arch f N Spr. u Lit*, vol. cit., p. 172—173) crede că cuvântul francez *hasard* a trebuit să ne vie prin mijlocire slavă, și anume germano-polonă. Dar nu poate atesta cuvântul din limba polonă. De aceea trebuie să admitem mijlocirea ungurească propusă de *Dicț. Acad.*, II, 366, care însă ne dă forma greșită *hászárd* în loc de *hászárt*, cum este în adevăr, cf. Szarvas-Simonyi, *MNytsz*, I, 1381, Szamota-Zolnai, *MOklsz* 362 și Szinnyei, *MTsz*, I, 826.

Cât privește calea pe care a venit cuvântul unguresc, mă refer la rezultatele ultime rezumate de Al. Eckhardt în *Magyar Nyelv*, XXV—1929, p. 294. Eckhardt amintește afirmația lui Emanuil Kertész din *Szokásmondások*, după care ung. vechiu *hásárt*, *hásártos* este de origine apuseană. În timpul din urmă s'a crezut că derivă de-a dreptul din franceza medievală. Probabil însă că și aici avem a face cu un intermediar german. Francez putea fi adecă numai dacă nu l-am găsi în germană și italiană. Dar Hugo Suolahti, *Der frz. Einfluss auf die deutsche Sprache im 13. Jh.* (Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki, VIII) scrie: „*haschart*, *hasehart*, *has-*

Umschlag, Umschlage machen", 2 „*ein-schlagen*, *umgeben*" < v -bg *obložit* (Tiktin, *DRG*, 1071)

hart stm afrz. *hasart* (arab *azzar*), eigtl, Wurf „sechs”, Wurfelspiel, Gluck’ Der *sch-* Laut ist offenbar eine Wiedergabe des stimmhaften frz *s-* Lautes. Das Wort ist dann auch an die deutschen Worte auf *hart* angelehnt und umgebildet worden’

Ceea ce constată Suolahti e corect. Îndoială putem avea numai în privința afirmației că grafia *sch, sh* într’adevăr ar redă „sonora” franceză Cuvântul unguresc este de origine franceză, dar luat p in germană

Ieruncă.

Dicț Acad, II^{II}, 457, nu dă etimologia lui *ieruncă* s f I⁰. „găinușă”, 2 „nume de oale”, care mai are formele *iruncă, vieruncă*, (+*creieri*?) *crieruncă, ieruscă (eruscă)*

Forma *ieruscă* ne indică etimologia, care trebuie să aibă la bază slavul (srb, slav) *jaruh* „vernus”, „Jahrling” < *jarū* „Frühling” (cf ad 1 bg. *járka, járnca* „junges Huhn”, slov *járka* „junge Henne”, ceh. *jařice* „junge Henne” [*>*ung. *járce, gérce* „puică“], ad 2 rus *járka* „Schaf-lamm”, rut. *járka* „junges Schaf”, *jarča* „Lamm“, bg *járce, jéce, járec* „Ziecklein”, srb *jarac* „Bock”, *járce* „junge Ziege”, *járnica* „junge Ziege”, slov *járüh* „Jahrling”, etc [*>*ung. *járke, jerke, járka* „miel” sau „ied mai tânăr de un an”], ap Berneker, *SEW.*, I, 446—447 Cf și *veriță, iriță* „specie de grâu de primăvară” < slav. *jarica*, *Dicț Acad*, ibid, p 454

Iete !

Alături de *iéte !*, interjecție de mirare „uite, ia(n)te uită !” (cf. și *úrte !, róte !*, etc), relevat de *Dicț Acad*, II^{VI}, p 460, și explicat „contras din *ia te uită !*”, mai pot releva din satul meu natal Zagra (j Năsăud) interjecția omonimă *iete !, ietea !* = „leaca” !, „țe !”, adresată cânilor

pentru a-i alungă ¹⁾, care trebuie derivată din *ia* (rostit *ie*) + *te* = „du-te”, „cară-te”

Ijog, ojoc

Dicț. Acad., IIVI, p. 465, dă cuvântul *ijog* din jud. Bihor cu sensul „mătură” cu coadă lungă, făcută dintr’o buruiană cu numele iarbă-roșie (M. Pompiliu, *Bih* 1012), cu care [se] mătură cuptorul de cenușă, după ce [s’a] scos jăromaticul cu dârlu’ [*Rev. crit.* IV 144]” și-l explică «Stă, probabil, în legătură cu paleoslav *žegō* „ard”, cf. sârb bulg. *ožeg* „vătrar, cârlig de scos jarul”»

Acest cuvânt este cred, identic cu *ojoc*, *orjoc* „coadă de cociorvă, cociorvă”, „Schurholz”, „Stange”, cunoscut în alte părți (Someș, Năsăud, etc.), pe care se zice că merg călare babele vrăjitoare, atestat și la Tiktin, *DRG* și la Damé, *DRF.*, și derivat de Asbóth, *Ak. Ért.*, XVII, 466, din ung. *aszag*, *aszak*, *arszak*, *arzsak* < slav *ožegō* „rutabulum”, „Feuerschurer”, „Schurstock”, cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, col. 202—203 (pentru umblarea călare pe *ojoc* cf. *azzagon járó boszorkány*), iar de Tiktin, *DRG*, 1085 „cf. ung. pol. *ožog*, *aszag* = v-sl *ožegŭ*”.

Ilaciu, -ă

Pentru *ilaciu*, -ă, adj. (despre vite) „cu coarne scurte” (H. XI, 5); „cu coarne scurte și crescute în lături”, care are și forma *ilác*, adj. m., și (prin despărțirea falsă din *H1 ilaciu* ¹⁾) *laciu*, -ă, adj. (H. VII, 27), *Dicț. Acad.*, IIVI, p. 465, dă următoarea explicație „Poate, prin schimb de sufix, din *ilău* + *corn ilaciu* ar fi deci „corn în forma ilăului”.

Cred că este vorba de ung. *villás* (*szarvú*) „cornibus furcillatis”, care poate fi *villás fennálló* și *villáskiálló* (Hermann Ottó, *A magyar pásztorok nyelvünkese*, Budapest,

¹⁾ Cf. și *Dacoromania*, I, p. 300.

1914, al cărui *vi-* inițial a dat *vi-* > *i-* (cf. *idere* „vadră”, Maramureș, Țiplea, *Poezii pop*, 71, și *Dicț. Acad*, II, 448); pentru alterarea lui *v-* inițial înainte *i-* tonic în elemente de origine ungurească cf. și *gig* = *vig* < ung *vég* ap. S. Mândrescu, *Ung*, p. 118—119; *gigan* la Năsăud = la *vigan* < ung *vigan*, cf. S. Mândrescu, o. c., p. 117—118, poate și *gigós*, -oasă „cu gâtul noduros”, *Dicț. Acad.*, II^v, 67 (întrucât ar fi un derivat al lui *vig*), iar -*ás* final prin apropiere de derivatele cu suf. -*aciu* (cf. *bărnaciu*, Alexics Gy, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapest, 1888, p. 68; *Dicț. Acad*, t. I, P. I, p. 48 și 184, O. Densusianu, *Gravul din Țara Hațegului*, p. 83), *cărlaciu* și *cărlac* „nume de boi” (*Dicț. Acad*, t. I, P. II, p. 261) < *kaqlás* „cu coarnele încovoiate în jos, întoarse” (Drăganu, *Dacoromania*, V, p. 338), alături de *caula*, *calea* < *kaqla* (Procopovici, *Dicț. Acad*, t. I, P. II, p. 26), *cărlat* (Drăganu, *Dacoromania*, V, p. 338).

Îmbinde.

Îmbinde dintr'un descântec popular din Vlașca (*Tu bubă pripută, cu 99 de junghuri, Nu junghia, Nu cuțită, Nu îmbinde ca șarpele, Nu umflă ca broasca, Mat. Folc.*, p. 1527, *Dicț. Acad*, II^{vi}, p. 476) unde se arată că cuvântul este „cu înțeles neprecizabil”) pare a avea înțelesul de a „încolăci”, „a cuprinde prin încolăcitură” și s'ar putea deriva din germ. *umbinden*.

Împilă și împilă.

S. Pușcariu, în *Revista filologică*, II, pp. 66—71, face un interesant studiu asupra acestor două cuvinte, pe care le consideră de unul singur (cf. și *Dicț. Acad*, II, pp. 505-506).

Arată mai întâu explicațiile care s'au propus, socotește etimologia **impillare* plauzibilă negăsind alta mai bună, și încearcă să explice din ea deosebitele sensuri ale lui *împilă* și *împilă*.

Ar fi prea lung să urmăresc din acest punct de vedere mersul ideilor din articolul lui Pușcariu. Și nici nu este nevoie să fac acest lucru dacă voui putea da altă explicație, care va arăta că punctul de plecare al lui Pușcariu este greșit.

Rețin numai următoarea prețioasă mărturisire: „De ce n'am primit în Dicționarul meu etimologic această etimologie? Fundcă aveam simțul că *împulă* nu este un cuvânt popular, ci o vorbă savantă. Pe atunci nu apăruse Dicționarul lui Tiktin până la litera I, încât nu știam că îl găsim și în Biblia de la 1688¹⁾” (p. 67). Pușcariu recunoaște acum că s'a înșelat și că avem a face cu un cuvânt popular. Totuși adaogă: „Cei mai mulți dintre noi l-am învățat în școală sau din lectură. Cuvântul neavând o familie în limbă — căci legătura lui etimologică cu *piuă* nu se mai simte — ne face să-l clasăm între vorbele cărturărești. Poporul — cel puțin în sensul curent — nu-l întrebuințează, dovadă că în fișele strânse pentru Dicționarul Academiei nu e nici una din literatura populară, ci aproape toate din scriitorii sec. XIX-lea. Din această cauză, o formă **închilă* în regiunile care rostesc *chiuă* (= *piuă*) nu există, fapt care de asemenea ne face pe noi, cărturarii, să-l considerăm de neologism. Varianta *impula* (cu *i* inițial, ca *indica*, *introduce*, etc.) pe care o găsim la cei mai îngrijii scriitori, ca C. Negruzzi, Eminescu ș. a., dovedește că ei înșiși simțeau cuvântul ca neologism” (p. 67).

Dar în exemplul *fân închilat* (I. Ghica, *Scriitori*, p. 543—544) putem avea rostirea dialectală a lui *închilă*, ceea ce ar dovedi că acesta a existat și există. Același lucru-l do-

¹⁾ Exemplul e din Psalm 56, 8: *Mi-au împilat sufletul meu*, în textul grecesc *κατέκαμψαν*, de la *κατακάμπτω* „strâmb, apăs în jos”. Traducerea aceasta a rămas și în textul Bibliei din 1914, pe când psaltirile cele mai vechi au „zgârciră” (Scheiană) sau „deșelară” Hurmuzakı N A — Din I. A. Candrea, *Psalmi Scheiană*, etc., vol. II, p. 381 și 512 putem găsi că formele din urmă sânt traducerea formei corespunzătoare a slavonescului *схлѡшѣти* „a îndoi” N D.

vedește și *se înkîlă*, pe care-l întrebunțează bătrâni și femeile în Muscel (vezi mai încolo). *Împilă* este un cuvânt popular, dar nu prea vechiu, din epoca când Turcii și Grecii își întinseră stăpânirea și asupra principatelor românești născut prin derivare și hiperurbanizare din *chilă* 1 „măsură de bucate”, „banîță”, „obroc”, „Kila” (Getreide, Kornmaß), 2 „vechiu bir în chile”, „Art Abgabe in Kilas” (< m-gr și n-gr *κοίλον*, cf și turc *kile*, vulg *k'ilo*, s-cr *kîla*, bg *kiló*, alb *k'ile*, la Tiktin, DRG, 339 și Berneker, SEW, I, 504) ¹⁾ și însemnând la origine „împovără”, ad 1 concret (prin punere de *chile* pe cal, cf și *întărniță*, *înșeuă* și *înșelă*, etc), ad 2 figurat

Hiperurbanizarea nu este nici mai veche, nici mai nouă decât cea a lui *biștui* (Cantemir, *Ist ierogl*, 205) = *ghiftui* (*Dicț Acad*, II, p 257), despre care am arătat în *Dacoromania*, I, pp 316—317, că derivă din germ. *Gift* ²⁾ Aceasta ne-o dovedește clar următorul exemplu scos din Neculce: „*Aceste s'au făcutu într'această iarnă 7245; și erau multe nevoi pre acele vremi și în Moldova, bogate nevoi, care cu condeul meu nu potu să lungescă cîverturi, hărtu, văcărîtu, pile (ehile), valovițe, grele podvozi de fân, de lemne, fiind oastea turcească așezată la Cartalî, la Dunăre, de au vernat, cât se miră și Domnul și boieru ce or face să poată plini toate poroncile împărătești (Let ¹, II, 432, Let ², II, 392, Neculce mai are de două ori forma *chile* Let ¹ II, 426, Let ², II, 387 și Let ¹ II, 432; Let. ², II, 392).*

Chilă, fiind un cuvânt de circumstanță, a dispărut astăzi din uz, iar din pricina aceasta *împilă* a rămas fără sprijinul, necesar și nu se pare nou. Cât privește evoluția sensurilor

¹⁾ Aceasta poate fi mai veche În Ungaria *chila* eră cunoscută ca „mensura frumenti, capiens duas metretas Posenienses”, „Kubel” încă din secolul XVI, cf *singula kyla tritici* a 1573, 40 *kila hordei* a 1577 (Szamota-Zolnai, *MOkISz*, 497, exemple ungurești ulterioare vezi la Szarvas-Simonyi, *MNytsz*, II, 305) Se întrebunță și la încărcarea corăbilor (cf Velledits Lajos, *Magyar Nyelv*, XII—1916, p 236).

²⁾ Cf și *ptșcă* = *chișcă* < slav *kiška* „Darm”, rut „Leber-, Blutwurst” (Tiktin, DRG, 345), în ținutul Năsăudului, etc

trebuie să pornim de la cel concret (*Dicț. Acad.*, II, 506, zice „special”) privitor la cal, pe care se transportau *chilele*.

Cal împilat a trebuit să însemneze la început „cal împovărat cu chile de bucate”, căruia i se „îndoia” spatele din pricina greutateii (cf. și *întărnițat*) Figura din cel dintâu exemplu pe care-l avem (Biblia de la 1688, ps 56, 8) se rapoartă tocmai la cal, cum arată traduceriile din psaltrile vechi (*deșelără, zgârciră*)

Calul încărcat cu poveri abia se mișcă, e împiedecat. Altfel este, firește, *un cal ne'mpilat, când îi pune bunul călăreț frâul în gură* (Gorjan, *Halma*, IV, 120)

Calul poate fi împiedecat însă și prin alte mijloace decât „încărcarea” sau „împovărarea” cu *chile*; astfel prin „apăsarea” în jos a capului, care se leagă de un picior dinainte ca să nu poată fugi (cf. *chostec, părvan, răvan; în buestru*, etc, ap. V Bogrea, *Dacoromania*, III, 811—812; *buestru* ap. G. Giuglea, *Dacoromania*, II, 372—373; S. Pușcariu, *ibid.*, 683—686) E ușor de înțeles că, după dispariția *chilei*, verbul *împilă*, care și-a pierdut astfel familia, a ajuns să ia acest sens „special” de împiedecare a calului, care are o extensiune geografică destul de mare, explicabilă prin negoțul de cai. Totuși centrele de iradiațiune sânt Principatele, cum se vede clar din datele culese de Pușcariu din răspunsurile la chestionarul „calul”, și adevărate județele Dâmbovița, Prahova, Dolj și Muscel, apoi Ardealul sudestic, dar cuvântul se aude și în alte părți, de exemplu în jud. Someș. Înțelesul este destul de precis: *se împilează* calul când i se leagă capul de un picior de dinainte, „când se forțează să stea cu capul în jos”. E deci vorba tot de o „apăsare” a capului.

Chilele s'au putut întrebuiți și la „îndesarea” s'au „apăsarea” *fânului împilat*. *Fânul eră dus și aruncat într'o groapă adâncă și, când se făcea grosimea fânului de două sau trei palme, se așezau peste dânsul scânduri, pe care se puneau după aceea bolovani de piatră și orice alte greutăți, de apăsa fânul .. Acesta se numește fân încilat* (Ghuca, *Scrisori*, 543—544):

Din acest sens concret s'au născut sensurile figurate din exemplele · *Soarta-mi împilează viața la pământ* (Pann, ap. Tiktin, DRG) și în cel mai vechiu, citat mai sus, precum și din *căzând la grea slăbiciune și împilându-mă cu dureri cumplite, nu suferii bolnăvirea lenevirii meale* (Mineiul a 1776, 72^{1/2}), unde *Dicț Acad* îl glosează cu *bicui*, dar ar putea fi glosat tot așa de bine cu *zgârci*, *deșelă*, etc., ale vechilor psaltiri

Din sensul de „bir în chile” „Art Abgabe in Kilas” al lui *chilă* s'a dezvoltat „sensul cel mai obicinuit” în scrierile literare de „a împovăra peste măsură (cu dări), a apăsa, a asupra, a oprima (pe cineva, un popor, o țară)”. Am arătat pricina pentru care cuvântul nu s'a ivit înainte de secolul XVIII și, când s'a ivit, s'a ivit în Principate. Prezența cuvântului în *Lexiconul Budan* se explică prin faptul că autorii acestuia urmăresc scrisul din Principate. Exemplele din *Dicționarul Academiei* sânt deosebit de instructive din acest punct de vedere; două din ele au chiar, alături de *împilă* pe sinonimul *împovăra*, *apăsa* sau pe *șovară*

Din acest sens s'a dezvoltat cel neobicinuit de „a combate, a disprețui”: *Pompa cea din afară* (= luxul extern) *să împilează de filosôfi cei strașnici* (Marcovici, D 139).

Se va ridica poate obiecțiunea că lămurirea lui *împilă* nu este desăvârșită fără cea a lui *împili* (*împiculi*, *inculi*, etc) cu care-l tratează împreună Pușcariu.

Socot pe *împili* cu totul alt cuvânt Pentru a-l explica pornesc tot din lumea animalelor. Mă gândesc la exemplele *Un copil, un animal, din necăutare, rămâne împilit* = tot mic, necrescut (Liuba, Banat). *Jita* (= vita) *se'mpiclește* = nu crește din pricina că e rău nutrită, rămâne pipernicită, (în)chircită (Zagra, j. Năsăud; j. Someș). *A fi împilit* înseamnă propriu zis „a fi numai pielea și oasele”. *A se împili* ar putea fi deci un derivat (cu asimilația lui *-ie-* la *-i-* următor) al lui *piele* (cf. neap. *pellende* „mager” ap Meyer-Lubke, REW, p 473, nr 6377 s v. *pellis*, nu văd clar însă legătura dintre arom. *pilicios* „pi-

pernicit'', „(in)chircit'' și *k'ale*, *k'iliță k'iluță*, *k'iliț*, *k'ilică*, întru cât am așteptă mai curând **k'ilicios*; totuși ea nu este exclusă, cf ac plur gr. πέλλας „peaux'', πελλο-ράφος „pellarius'' ap. Boissacq¹), 763)

Prin extensiune întrebunțarea cuvântului *împilî* a putut fi trecută de la animale și la plante, care pot fi și ele împiedecate în creștere prin deosebite împrejurări: *De vor fi ploi multe pe vremea săpatului cucuruzul îngâlbeneste și împileaste* (ECONOMIA, 41) *Împilită-i iarba'n cale, c'o calcă mulți în picioare* (Rev-crit-lit, IV, 144)¹)

Împujăică

Dicț Acad, II, 530, dă verbul *a se împujăică* cu sensul de „a se întrece, a se lua la întrecere, a rivaliză'' (Zagra, Năsăud, com Corbu) și locuțiunea „a se da pe întrecute'' (com. N Drăganu, tot din Zagra) și adaugă „Etimologia necunoscută (cf rus *pužati* „a băga frică în cinevă, a intimidă'', rut *pužati sja* „a lua la goană'', *pužak*, *pužalo* „codoriștea biciului'')

Cred că trebuie să pornim de la o formă slavă (rut, rus) **po-žel'katî* din *želati*, *želěti* (pentru -k- cf n-slov *želk* „lustern'', *želčen* „begierieg'', precum și *žalkovatî* < *žaliti* „moeror'', care ne-a dat pe *jalcui*, *jelcui* = „jălui'') Pentru sens cf lit *želovatî* „eifern'' O aton din *po-*, care n'a mai fost simțit ca prefix, a putut trece în -u-

¹) Citez în acest loc și verbul *celî* (Vale, jud Sibiu), cu varianta *ciulî* (Valea Someșului, Năsăud), cunoscut de *Dicț Acad*, t I, fasc II, 275, numai din comunicările lui Ittu, cu sensurile 1 (despre plante) „a se ofili, a se vesteji repede, ca și cum ar fi fost opărite'' *Uite, s'a celit scumpria de căldura asta*, și 2 (despre lemne) „a începe să putrezească, a se bâr-z o'i'', despre care se spune: „Poate, același cuvânt cu *ciulî*'' Să nu fie mai curând o rostire nordică, ajuns în careva chip la Sibiu, a lui *oželî*, *ožilî* sau chiar a lui „*împcielî*, *împcilî*'' ? (Observ că nu cunosc de la Năsăud pe *ciulî* cu sensul dat de Ittu, iar *ožilî* are acolo forma *oğilî*, *uğilî*, < *ovilî* = *oșilî*)

Împulăi,

Dicț. Acad., II, p. 530 dă pe *împulăi* cu sensul de a strigă pe cineva din depărtare cu „pu” (Zagra, com. I. Corbu), „a alungă cu urlete” (P. Papahagi, *Gravul și folklorul Maramureșului*)

Se adaogă o etimologie propusă de mine. Probabil, contaminare între strigătul **pu** și strigătul **tuluoai** „tulai”. S’a derivat apoi un verb cu pref. **în-**.

Nu mai cred în această etimologie. Mai curând trebuie să ne gândim la un radical slav, care ar putea fi compusul cu prefixul *po-* al lui *lajō, lajati* „ὄλακτεῖν” (cf. rus. *laju, lăjati* „bellen, schimpfen, schelten, schmahen”; rut. *lăjaty*, idem, s-cr. *lăjēm, lăjati*, bg. *lajō* „belle”, etc., ap. Berneker, *SEW*, I, 687). Ne mai sîmțindu-se compus, *-o-* aton din prefixul *-po-* s’a putut schimba în *-u-*, contrbuind la aceasta și apropierea de interjecția **pu**!

Încondură (încondoră); închiondoră.

Dicț. Acad., t II, fasc. VIII, dă verbul *a (se) încondură* cu sensul de „a (se) încălța în conduri” (*Pe glezne goale îl tare rugii pentru picioare încondurate*, Delavrancea, ap. Tikin, *DRG*) și f i g. „a se umflă (în pene), a se mândri” (*Armăsarul să ’ncondură și necheză pe lângă fomei*, *Gravul nostru*, I, 71; *Șalupele, cu două pânze, alunecă, să întrec ca lebedele, când își încondură aripele și vâslesc adânc cu picioarele lor cenușii*, Delavrancea, *V. V.* 161), derivându-l din *în + condur(1)*.

Derivarea se potrivește pentru exemplul întâiu, dar nu se potrivește pentru cele două din urmă, în care se afirmă că ar avea sensul figurat de „a se umflă (în pene)”, „a se mândri”.

Sensul din urmă face parte din terminologia animalică, în special a calului, cf., afară de exemplul al doilea, și *înainte de a-și scoate în târg, în spală, îi țasălă, le ’mpletește zăpuri (plantici frumoase) în coamă și coadă și-i plimbă*

prin târg, în fața cumpărătorilor, strângându-i în zăbale ca să se'ncondoreze și astfel să pară mai chipeși (S. Pop, *Dacoromania*, V, 81; pe p. 205 încondora se explică „a se arătă bine în târg”), iar verbul — omonim cu cellalt —, căruia-i aparține, corespunde ungurescului, cunoscut și în Secuime, *kandar-*, *kandargat-* „a învărti, a suci, a mișcă încoace și încolo (părțile trupului: coada, capul etc)”, *kandarit-* „a porni, a da drumul, a mișcă”, *kandarász-* „a împinge, a depărta, a înlătură”, *kandarod(ık)* „a se învărti, a se suci” (Szinnyei, *MTsz*, I, 1033). E vorba adecă de „mișcărilor” și „învârtiturile” neastâmpărate pe care le face „animalul strâns în zăbale”, etc în urma cărora apare viou și „chipeș”, iar nu de vreo împodobire a picioarelor sau arpiilor acestuia cu *conduri*.

S'ar putea chiar ca și a se (*în*)*chiondoră*, a se (*în*)*chiondorî* (de-aici *închiondorat*, *chiondoreală*, *chiondorîș*) „a se uita la cineva posomorît, încruntat, chiondorâș” (*Dicț Acad*, t II, fasc VIII, p. 583) să derive din același verb unguresc, care (+ *csavar*) mai are variantele *csandar-*, *csandargat-*, *csandart-*, *csandarog-* (cf Gombocz-Melich, *MEtSz*, 841), dacă sensul original al acestei forme (apropiate din punct de vedere formal și semantic de *chior*, a se *chiorî*, *chiorîș*, cf Tiktin, *DRG*, 342) s'a raportat la „învârtirea” sau „înholbarea” ochilor, făcută deodată cu „rățoirea” omului care privește : să nu ne *închiondorîm* ăla la ăla pentru nimicuri, Jipescu, ap Tiktin, *DRG*.

Încușlul (încușlul).

La baza verbului a se *încușlul* (*încușlul*) „a intră în relațiuni de amor”, „a se nădăvi”, „a se îngurli”, „a se încuibă”, „a se cuibări”, nu trebuie să căutăm ungurescul *kozel* „aproape” (*Dicț. Acad.*, t. II, fasc VIII, p 612), care și-ar fi păstrat pe -z- (cf ung. *koz* > *chruuz*, *chîuză*, etc), ci pe *gúzslik*, *gúzsol* „a se suci ca gânjul”, „a se face gânj”, „a se gânjului” (Szinnyei *MTsz.*, I, 736), cu c

în loc de *g* ca și *cujbă*, etc , cf *legă*, *înnodă*, *în-ciotă*, *în lănțu*, etc

Inoc, Inue

Prezența în Ardeal a unui „vir nobilis Comes Bozouck filius Inok” (Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, 222 și 223, a 1302), care dăruiește „villam suam Bozna” (*Bazna*, ung *Bázna*, sãs *Baassen*) „in comitatu de Kukullu”, ne lămurește definitiv originea dintr’un nume de persoană a lui *Inoc*, ung *Inakfalva* (j Turda, aproape de Vinț), pe care G. Weigand, *Balkan-Archiv*, I, p 13, îl consideră unguresc și-l traduce prin „Sklave”, „Horigendorf”, probabil fiindcă se gândea la un ung *inas* „ucenic, fecior din casă”. Într’adevăr însă ung *inas* a dat românește *inaș*

Recensând scrierea lui Weigand, în *Dacoromania*, IV, p 1131, eu aduceam această numire de localitate în legătură ori cu turc. *ynak, inak, inax inay* 1. „herrlich, schon”, 2. „Freund”, primit în limbile fino-ugrice, inclusiv cea ungurească, ca nume de dignitate și persoană¹⁾, ori cu rut , bg , srb , pol *junák*, ceh *junoch*, *junoch* < *junz* „tânăr”, „nou”, care se întrebuițează des în toponimie

Având în vedere cele citate mai sus, precum și faptul că *Inok* se găsește ca nume de persoană și topic și în alte părți (a. 1310 · *Inok*, nom viri, Mon Strig., II, 620, a. 1232 : „terra *Inok*, que eodem modo Craco dicitur”, Wenzel, VI, 505, a 1282 : „Ketlitz de *Inoch*”, Fejér, V, 3, 148 ; *Inakfoldé*, Csánki, III, 612, în com Sopron ; *Inaktelke*, ibid , V, 361, = rom *Inuc*, j Cluj)²⁾, fără îndoială că pentru a explica pe *Inoc* (j Turda) și *Inuc* (j. Cluj) trebuie să pornim de la numele de persoană *Inoc*, fie că ne-am gândi la o origine turcească ori slavă a acestuia.

1) Cf Gombocz, *Magyar Nyelv*, XI—1925, p 435—436

2) Id , ibid

Lepădă.

În *Dacoromania*, I, pp. 220—222, regretatul E. Herzog a arătat obiecțiunile de ridicat împotriva etimologiei *lepădă* < l a p 1 d a r e, pusă în circulație încă de *Lex Bud* a) vocala *-e-* > *-ă-* aton (*-ea-* > *-a-* tonic) din radical, nu numai în arom., ci și în d-rom. (în textele cele mai vechi pretutindeni numai *-e-* și *-ea-*), b) sensul verbului latin nu este „Steine werfen”, „werfen”, ci „mit Steinen bewerfen”, „steinigen”, iar de-aici trecerea la „werfen”, „abwerfen”, etc., este mai greu de explicat.

A propus deci înlocuirea acestei etimologii cu * l i q u i d a r e din l i q u i d u s, -a, -u m, arătând posibilitatea trecerii lui *-qu-* în *-p-*, iar pentru sens pornind din exemple ca *Apa limpede până nu vei vedea, cea turbure n'o vei lepădă* (Damé)

Împotriva acestei etimologii, admise de unii (W. Meyer-Lubke, *ZRPh*, XLIII, 230, S. Pușcariu, *Dacoromania*, V, 483), s'au ridicat și obiecțiuni (G. Weigand, *Balkan-Archiv*, II, 260, Gamilscheg, *ZRPh*, XLII, 240, L. Spitzer, *Dacoromania*, IV, 645 ș. u.).

Herzog, apărându-și punctul de vedere, a încercat să-și întemeieze și mai mult etimologia în *Dacoromania*, V, pp. 483—494, citând pentru partea semantică de o parte exemplul dat din Câmpulung a 1639 pe care i l-a comunicat V. Bogrea „*Deci am pus de au bătut clopotul și s'au strânsă și tineri și bătrâni, și le-mă pus zi oroșanilor ca să lepede banii acestor bovari, eră ei n'au putut căpăta banii, să-i dee de pre acele vaduri, ci s'au împăcat și s'au tocmit*” (N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 276, Nr. VII), pe de altă parte paralela foarte ademenitoare a latinului *fundere* (cf. *sacos nummorum effundere*, fr. *verser*, it *versare*, rom *vărsă*, etc), și: *Apa limpede până nu vei vedea, cea turbure n'o vei lepădă* (Damé)¹⁾

¹⁾ Cf și *Când însetează curtea ta, Apa'n drum n'o lepădă* = „Să îngrujim mai întâiu de ai noștri” (Zanne, *Prov*, III, 586)

Într'adevăr însă, cum vom vedea mai încolo, în amândouă cazurile avem a face cu sensuri ulterioare în exemplul întâiu însemnând „a da”, iar în al doilea „a aruncă”, „a zvârlî”. Pentru cazul al doilea sensul de „a vomită”, „a vomă”, „a vărsă”, „a borî” al lui *lepădă*, atestat de Viciu, *Glosar*, din Bucium, nu dovedește prea mult, fiind un decalc al ungurescului *hány-* „aruncă” și „vomă”.

Atât faptul că acest cuvânt se găsește numai în limba română, iar în celelalte limbi romanice lipsește, cât și acela că explicarea lui întâmpină greutăți la derivarea din *lapidare* și din **liquidare*, ne îndeamnă să ne gândim la altă etimologie, și anume la un cuvânt de origine grecească intrat în latina balcanică, care are *-e-* în radical. Acesta trebuie să fi fost **lepídare*, derivatul lui *lêpis*, *-îdis*, acuz *-îda*, cu forma sec *lepída* *-ae* „die Schuppe”, lat „squama” (cf gr. *λέπω* „a curăți ceva de coajă, solz (pește), piele”, „écaler, écosser, pelier”, *λεπίς*, *-ίδος* „coque, coquille, écaille”, *λεπίζω*, *λεπιδόσθαι* „a se curăți de solzi, a se jupoiă de coajă”, „s'écailler”, *λεπιδώω*, *λεπιδῶ* „fac ceva solzos, solzesc”, „couvrir d'écaille, rendre écailleux”, *ἀπολεπιδῶω* „écailler”, *ἐκλεπίζω* „monder”)¹⁾

Cuvântul latinesc este înrudit de o parte cu gr *λέπρα*, cunoscuta boală de piele, pe care am luat-o și noi cu acest nume, de altă parte cu lat. *lêpidus*, *-ai-* um „charmant, gracieux, joli” (cf gr *λεπτός*, adj vb al lui *λέπω*, „dépouillé de sa pellicule” „mince”, „grêle”, „petit”), *lêpōs*, *-ōris* „grâce, agrément, séduction” (Fick, I, 536; Walde², 422, § u; Boisacq², 569—570) etc. Din *lepída* a trebuit să se formeze verbul **lepídare*, care a putut să ne rămână din formele accentuate pe desinențele personale (cf *vărs* în loc de *viers*, după *vărsă*, *arăt* în loc de *arăpt* < **arrectare*, după *arătă*, etc vezi Pușcariu, *Dacoromania*, V, 772), formele accentuate pe *-e-* trebuind să dea *-te-*, cf *iau* < *lêvo* alături de *luăm* <

¹⁾ *Lepida* se găsește și în bulgărește și înseamnă „custură”.

le v a m u s, *arept* alături de *aleptă*, *aleftă* < a l l e c t a r e, *vert* > l i b e r t o, *repure* < l e p o r e m, etc)

La început *lepădă* a trebuit să însemne „a năpârli” (mai probabil din v.-bg *na* + *perliti* (*prliti*) „a pârli puțin”, decât din v.-bg *pero* „penna”, Cihac, II, 251, deși Tiktin, DRG, 1034, se îndoiește în această explicație), despre piele, păr, pene, „die Haut, Haare, Federn wechseln, mausern, sich haren, hauten, se déplumer, muer, peler, perdre son poile, depiler”. Într’adevăr, cum putem constata din cele mai multe dicționare și din textele populare, sinonimul lui *năpârli* este *lepădă*. vitele își „leapădă” primăvara părul cel vechiu de iarnă, „năpârlesc”, și capătă altul nou; paserile își „leapădă” penele, șerpii își „leapădă” pielea, etc (cf Păsculescu, *Lit poș*, Herzog, *Dacoromania*, V, 487, în Marginea, etc). Citez numai proverbul *Lupul își leapădă* (= „schumbă, lasă, părăsește”) *părul, dar năravul nu (ba)* (Zanne, *Prov*, I, 519).

Acest sens pare să fi fost sensul original și la Aromâni. Însuși Herzog citează din P Papahagi, *Basme aromâne*, două exemple interesante din acest punct de vedere *Curcubetă ș’alipidă coaja d’ Curcubetă năpartu și țe s-șă veadă ocl’ul’? Aleptul aleptilor și gonale a gonilor năs eară* (I32/I15), *Seara ș’o aliprădă k’alea de capră* (206/37).

„Lepădarea” deci s’a raportat de la început la ceva ce-i aparțineă ființei celui ce o făcea, ca și originalul grecesc (*solz*, *piele*, *coajă*, etc) Această caracteristică a sensului și-a păstrat-o *lepădă* și când prin extensiune a luat alte sensuri, alături de acel de „a năpârli”, d e. pe „a avortă” (cf. bg. *řurljam* „jeter” și „avorter”; alb. *řtjet*, *řti* „werfen”, „schleudern” și „eine Fehlgeburt machen”, ung. *elvetél-*, idem, despre animale). Fătul, înainte de naștere, face parte din ființa mamei care-l „leapădă” când îl naște înainte de vreme dintr’o pricină oarecare

Dacă nu altfel, aparținerea trebuie să se raporte cel puțin la îmbrăcămintea lipită de ființa noastră („desbrăcarea” și „părăsirea” sumanului, paltonului, cojocului,

opincilor, cămașei, izmenelor, cioarecilor, rasei, cușmei sau căciulei, etc), la ființe care sânt legate de noi sufletește („despărțirea” de muier”, „părăsirea” ei; a părinților și a copurilor, a prietenilor, credincioșilor, etc, cf *de-ș va lepădă muierea*, Prav, 1123; *lepădatu-i-ai când mărură-se* Coresi, Ps 72/18, *lepădară-se de părinții lorū*, 1b, 77/57, etc), iar figurat la credință, lege, călugărie, funcțiune, etc. Chiar și „a lepădă ancora” sau „veatrile” din vechile noastre texte, „a lepăda apa din vas”, „a vomă” intră în această categorie, într-o cât e vorba de părți ale corabiei și cuprinsul vasului și al stomahului. De asemenea „lepădarea” pieptenului, cuții, etc ascunse în sân, în povești pentru a ridică o piedecă în calea urmăritorului „Lepădarea” muierii, credinței, călugăriei, funcțiunii, etc, înseamnă „părăsire”, dar când ești forțat să o faci, înseamnă „destituire” (cf. *să-l leapede den preoște*, Prav, 181)

„Lepădarea ancorei” este în fond o „aruncare”; chiar și la „desbrăcare” de obicei „se aruncă” hamele. E ușor de înțeles deci că *lepădă* a luat și sensul de „aruncă” (cf a *lepădă grăul în mare*, a *lepădă sortile*, etc în textele vechi, etc) Firește în acest caz reflexivul lui *lepădă*, ca și cel al lui *aruncă*, poate însemna „a se grăbi” (cf (a) *zvârle-te*, *aruncă-te până la noi* !; *repezi-te la mine*, *șupă-te la el* !) Așa îl găsim în arom *me aleapridu* „ich eile”, *se-alpădară tu foc* „se aruncă în foc”, *se-alpădă tu furi* „deta năvală în hoți”, etc.

Altă dată această „aruncare”, „lăsare” ajunge să însemne numai „a lăsa”, „a pune”, „a așeza”. *Găsi vreme să lepede ș'un cofăel de vin în preajma unor oameni trudiți și însetați* (M Sadoveanu, *Zodia cancerului*, București, 1929, I, p 32), ori *Acele brațe bezade le lepădă trudite în lungul trupului* (id, ibid II, p 177)

În sfârșit tot din „aruncă”, „zvârli” s'a dezvoltat și sensul cel mai general al lui *lepădă*, anume de „a da”, nu numai bani, ci orice. Citez, alături de exemplul *să lepede banii acestor boiari* (a 1639, N Iorga, l c), și de —*Banii n'ajung, Măria-ta Iată, mânu e vesela cea mare*

și trebuie puse pe mese alte bucate și vinuri, mai multe decât până acum — Să se puie De ce v'am rânduit? De ce v'am lepădat bani? — Mar trebuie, Măria-ta (Sadoveanu, o. c. , II, p 227), încă două exemple, care ne dovedesc clar că în acest caz nu ne putem gândi la *liquidare „a vărsa”, ci la „a da” în general. — Hatmane, dac'ar fi fost ceva într'adevăr așa de rău, mi-ar fi lepădat vestea cum ar intrat și n'ar fi așteptat nici o clipă (Sadoveanu, o. c. I, p 117); Nimene să nu-și lepede cuvânt, până ce va hotărî asupra lui Divanul judecării (id , ibid , I, p 181) ¹⁾

Ochelar, ochier.

Fonetismul lui ochelar (*ochelaru*), plur *ochelari* 1 „Brille”, 2. „Scheuklappe”, „Scheuleder” (cf. Tiktin, DRG , 1075) ne arată că mijlocitorul, care ni l-a dat din lat.-med. *oculare* sau *ocularius* „Augen-”, a fost limba săsească, care are în Reghin forma *Aklâr*, iar în Bistrița pe *Okelâr* (forma glumeață *Otjelâr* pare a fi reprimată din românește), cum atestă *Siebenburg sächs Wb*, nu cea polonă ori ungurească (cf pol *okularyla* Tiktin, DRG , ung *okulár, okuláre, okorláre, okula*, la Szinnyi, MTsz , II, 6) ²⁾; cf. sâs *po-kert „Theer” < păcură* (I Brenndorfer, *Román (oldh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 1902, p 40), *Ku-*

¹⁾ *Lepădă* este întrebunțat foarte des de Sadoveanu în scrierea citată și în alte sensuri *până ce va lepădă demonii pe care-i are într'însa* (II, p 200), *Am lepădat din mine tot venul pe care mi l-a dat să-l beau!* (II, p 240), *n'am lepădat nici o oală cu care m'a cinsit răzeșul* (I, p 81—82), *Când ajungem la corabie, numai le lepădăm în marea și gata* (II, p 191), *Văzând că mi se pune în mână cuțit ca să belesc țara, l-am lepădat* (I, p 228), *Parcă eră supărat pe ei, așa-i răsucea, în trântea și-i lepădă [pe răzeși și mazili]* (I, p 126), *să-i primească și să-i ducă să-i lepede undevă, într'un ostrov la Crit, ori la Chipru* (II, p 187) *lepădând tot, îmbrăcăminte, podoabe și bani, spre a se află gol* (I, p 99), *Și mă'n-torc înapoi cât ou putea mai de grabă, nu atâta ca să dau lui berzade veste, cât ca să leapăd toate de pe mine și să mă'ntrind la pământ* (II, p 167)

²⁾ În ung cuvântul este cunoscut încă din secolul XVI în forma *okulár* (cf Szamota-Zolnai, *MOkISz* , 707)

keruz, *Kukeruse* < *cucuruz* (A. Bena, *Limba română la Sașii din Ardeal*, Cluj, 1925, p. 22), *gesoketit* < *socotit* (Brenndorfer, 20), *kokeschatisch* „buckelig” < *cocoșat* (id., 29), *kokestirk* „Storch” (id., 29 și 61); *kamuaru* < *comoară* (G. Kisch, *Nosner Worter und Wendungen*, 87 și Bena, 22); *Bukerescht*, *Bukeresch*, *Bukerest* (Hurmuzaki, XI, 789, 831, 880, etc.), ș. a. (vezi și celelalte exemple pe care le-am adunat în *Dacoromania*, IV, p. 131)

Ochier (rostit și *ociér*) (jud. Năsăud) este o formațiune românească din *ochru*

Opșag

În lucrarea sa *Ujabb szempontok és adatok a román nyelv magyar elemeinek kutatásához*, Adalékok a román nyelv székely-magyar eredetű szavaihoz (extras din *Székely Nemzeti Múzeum Emlékkönyve*), p. 5, dl. Dr. A. Bitay se ocupă, între altele de cuvântul *opșag*, *-uri* „polojeni” și de *poșegos* „glumeț”, pe care le cunoaște din A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale*, Blaj, 1899, p. 46, și din titlul căiții lui Ioan Pop Reteganul *Opșaguri*, Cât ciophte, cât pîlitate și la lume împărțite, Gherla 1897. Pe cel dintâu îl derivă din ung. *kópéság*, cu pierderea lui *c* inițial confundat cu prepoziția *cu*, iar pe al doilea îl aduce în legătură cu *șagă* (cf. v. -bg. *šega* „scurnilitas”, bg. *šega* „Scherz”, ap. Miklosich, *EtWb*, 338).

Într’adevăr însă ung. *kópéság* ar fi trebuit să dea românește **copesag*, **copisag*, **cupisag*, iar dacă ar fi intervenit etimologia populară pentru a vedea în forma din urmă prepoziția *cu*, numai **pisag*, în nici un caz însă **opisag* > *opșag*, căci *-o-* aton din *kópéság* trebuia să se schimbe în *u* pentru ca începutul cuvântului să fie confundat cu prepoziția *cu* și apoi să dispară, dar în *opșag* avem pe *o* (cf. *dușegubînă* din [*faptă, vînă*] **dușegubînă* > *de șugubînă*. apoi *șugubînă*; *u m b i l i c u s* > **u m b u l i c u s* > **umburic* > **unburic* > **unburic* > *buric*, etc.) Cât privește pe *poșegos*, acesta, cu toate că Viciu îl re-

producece întocmai și în *An. Acad. Rom.*, t XXIX—1906-907, p. 127, după ediția din Blaj, 1899, a *Glosarului de cuvinte dialectale*, p. 46: *pologenu*, și *opșaguri*; sinon = sfătoșii: „Atâte *pologenu* spane N. de te *pocozaști* de el” = te miră. „Cela-i om *poșegos*, numai de *opșaguri*” bun (Reteag, Someș), pare a fi o simplă greșală de tipar în loc de *opșegos*, derivatul lui *opșag*, deci nu are a face nimic cu *șagă*. Aceasta ne-o dovedește aproape fără îndoială forma *obșegos* „glumeț”, dată din Sălaj de *Șezătoarea*, XXXVI—1928, p. 149.

Dar să ne întoarcem la *opșag*.

I. Pop Reteganul nu ne lămurește nicăieri în lucrarea sa ce înțelege sub *obșaguri*, pe care și le alege ca titlu. Din conținut, putem vedeă că e vorba de anecdote privitoare la Țigani, Secui, Armeni, Sași și Evrei, versuri glumețe privitoare la oameni însurați rău, fete bătrâne ori leneșe, bețivi, etc, unele copiate după manuscrise vechi (dintre acestea este deosebit de interesant ca limbă „Versul Sașilor”, care redă admirabil limba Sașilor din Bistrița, „hamliș oraș a nost”).

St Pașca, *Glosar dialectal*, București, 1928, p. 237 (45) dă forma *obșag*, s a, cu sensul „răutate, invidie” după o comunicare a lui C. Rebreanu din Bistrița. Acest sens este, evident, ulterior.

La origine *opșag* înseamnă deci „glumă” (uneori răutăcioasă, de-aici „invidie”) sau, mai bine, „vorbă de clacă” pe care Tiktin, *DRG*, 370, o traduce cu „zweckloses, unnutzes Geschwatz”. Daț fiind acest sens, este evidentă etimologia, care, la prima vedere, ni se pare cu neputință de găsit, deși înfățișarea cuvântului ne trimite la limba maghiară.

Cuvântul nostru este adecă unul dintre puținele cuvinte ungurești primite în forma de plural¹⁾, derivând

¹⁾ Cf *harduc* (pol., slov., rus., rut., s-cr *hărduk*, slovac. *hărduch*, ceh. *hărduk*, *hejduk*, bg *hărdúk*, *hărdut*) din *hărdúk*, plur. ung., *hărdú* (Berneker, *SEW*, 375) *гѣрѣц* „gheată” din *сѣрѣк*, plur. ung., *сѣрѣ*, idem; *vândroc* < plur. *vândorok* al lui *vândor*. *Морн*, merg *vândroci* la *jară*

din pluralul *hopsák* (*hapsák*) al lui *hopşa* (*hapsa*), care iarăşi a fost primit, după părerea d-lui Lăcea, din rom *obşte* (< v-bg *obšiti*, adj, *-te*, adv, *-tije*, subst) și reprimut de noi în forma *hopşă*, cum am arătat în *Dacoromania*, III, pp 719—721 (cf locuțiunea *de hopşă* = „de clacă”, „de obşte”, „al tuturor”)

Dispariția lui *h-* inițial e cunoscută și în alte cuvinte Finalul *-şac* al lui *hopsák* s'a schimbat ușor în *-şag*, nu numai fiindcă trecerea lui *-c* final în *-g* este obișnuită, ci și sub influența elementelor împrumutate sau formate cu sufixul ung *-ság* (> rom *-şag*)

Pluhă.

Pentru *pluhă* = vînars, rachi, stropşală, etc (Bugnariu, *Năs*), *pluhă* = 1, „rachi rău”; 2 „căţea, hartă” (*Şez.*, III, 85, 5), și derivatele *pluhău* = „pluhă” (*Şez.*, III, 4), *pluhniță* = „pluhă” (*Şez.*, V, 117, 2), cf rut *pluwati* „speien”, „spucken”, *pluha*, *zapljuwica* „graue Schmeiss-Fleischflüge” (*Sarcophaga carnaria*), *zapljuwati*

(Scărișoara), ap T Papahagi, *Grav și suflet*, II, 87, *ciormorac*, *ciormorag* „Kuhweizen” < ung *csormolyák*, plur lui *csormoly(a)*, cf Gombocz-Melch, *MEtSz*, 990—991, poate (*h*)*arşag* < *harcak* = *harcok*, plur ung *harc*> rom *harță* (cf Hanes Skold, *Ungarische Endbetonung*, Lund-Leipzig, 1925, p 57 < *harc* + suf *-ag*), etc Pe *hădărag*, *hădarg*, *hăddrog*, *hodorog*, care are și forma *hădărău*, Skold, p 80 și Bitay, p 4—5, îl derivă dintr'un ung **hadaray* > *hadaró* (cf *σμεταγ* = *szántó* a 1109, *szedech*, *scedech* = *szedő*, etc) Această derivare ar fi posibilă însă numai în cazul că pe *hăddrog* l-am fi primit înainte de secolul al XV-lea până când ține rostirea ungurescă cu *γ* (cf Gombocz, *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*, XXX, 170—2 și *Magyar Torténeti Nyelvtan*, II, rész, Hangtan, II, Budapest, 1926, 84—85, Melch, *Nyelutudományi Közlemények*, XLIV, 353, cf și XXXIV, 132, *Magyar Nyelv*, X, 155—156, etc) Dar acest lucru este greu de dovedit Mai curând putem avea evoluția inversă *hadaró* > *hadarou* > *hadarou*, *hadaroh* > *hădărău* și *hăddrog*, cu schimb de sufix *hăddrag* Dar și mai probabilă este explicarea dintr'un plural *hadarók* Tot așa și *feleştoc* poate fi mai curând corespondentul metatezat al ungurescului *festelők*, pluralul lui *festelő* > *feşteleu*, decât *feşteleu* + *sveştoc*, *sveştoc*, cum propuneam în *Dacoromania*, I, pp 319—320), etc

„verspucken”, — „speien”, „bespucken”, *pluga* „garstig”, „schmutzig”, ceh *pluhati* „beschmutzen”, slov *pluhati*, idem, rus *plugavyj*, pol. *plugawy* „schmutzig”, etc

Prihod

Prihod s a înseamnă trecătoare peste dealuri, printre stânci (com Liuba, și *priód* s a, com Liuba), și este întrebuințat adeseori ca nume propriu în toponimie

Derivă din slav. *prihodŭ* 1 ἀφ᾽ἔως, παρουσία, adventus, 2 redivus, 3 προσήλυτος advena

Ului (urlui).

Ului (în Mold și *urlui*) cu sensul trans „Jdn in Verwirrung bringen, verwirren” și refl „verwirrt werden, den Kopf verlieren”, pentru care Tiktin, *DRG*, 1675, dă o serie de exemple, fără a putea arăta etimologia, pare a fi identic cu *hului* „a dărâma”, „a năru”, „a surpă” refl „a se dărâma”, „a se năru”, „a se surpă”, p ext „a cădea într’o parte” (și *hurui*, iar din *hurui* + *hului* > *hurlui*), pe care *Dicț Acad*, II, fasc V, p 419, îl derivă bine din ung. *hul(lani)* „a cădea”

Zvârcoli (a se-)

Pentru *a se zvârcoli* „sich (kramhaft) winden, krummen”, Tiktin, *DRG*, 1834, dând citatele necesare, trimite la n.-slov. *zvreŭi*, *svrknŭti* „verdrehen”, „krummen”, *svreŭi se* „sich zusammenziehen”, bg *vârkolet* „rund” (după Weigand, *Jahresbericht*, XIX—XX, 142), etc, adăogând că felul cum e format cuvântul ne amintește pe *rostogoli*, *rotocol* (cf și *zvâcni*, *zvârlî*, etc)

Forma cea mai veche este *vârgoli* (Dosoŭteiu, *V. S*, Noemv II, Maiu 9) Din aceasta s’a dezvoltat sub influența altor cuvinte, *vârcoli*, *zvârgoli* și *zvârcoli*. Radi-

calul nu este cel propus de Tiktin, ci ung. *vergel-*, *vergol-*, „a mâna repede”, *vergelod(ik)*, *vergod(ik)* I. „a străbate cu anevoie”, „a răsbate” 2. „a se sbate”, „a se zbugiumă”, „a da din mâni și din picioare”, „a se zvârcoli” (*Dicț*; Szinyei, *MTsz*, II, 959) În privința formei a intervenit și interjecția *zvârr*!, apoi *zvâcnî*, *zvârli*, etc

Vaide !

Întrebuințarea complementului respectiv alcătuit cu *de* + acuzativul, ca și complementul directiv în dativ, este obișnuită după interjecția *vai!* (cf *vai mie!* = lat. *vae mihi!* și *vai de mine!* = lat. *vae de me!*, reproducând vaetele mai multora în același timp *vai de mine și de mine!*). Cum s'a spus, d ex. *Amar eră să fie de voi, de nu eram noi amândoi!* (Creangă, *Pov*, 269) s'a zis și: *Și cu străjuirea voastră eră vai de pielea noastră!* (id, ibid) *Tot așa vai de el, amar de ea!* (Alecsandri, *Poezii pop.* 28/10).

În cazul că întrebuițăm dativul, durerea este închipuită ca îndreptându-se spre persoana sau lucrul pus de complement lângă interjecție, iar când întrebuițăm complementul respectiv cu *de*, ca venind de la ele, fiind exprimată de ele, sau ca privind-le: *Că-i amar și vai de tine* (Gaster, *Chrest*, II, 292), *Iar ea, vai de ea* (id, ibid, II, 290), arom. *vai de Nica, cum s le mulgă?* (Weigand, *Arom*, II, 114, 71/2), etc

La exprimarea unui sentiment de durere mai intens, repetăm pe *de* fără să ne dăm seama. Prin deasa întrebuințare a acestei repetiții, cel dintâiu dintre cei doi *de* a fost considerat ca alcătuiind un singur cuvânt și s'a pus după el un al doilea *de*. *Vaide de toți păcătoșii, și mai vârtosă nemilostivilor!* (S Pușcariu — Al. Procopovici, *Diaconul Coresi: Carte cu învățătură*, p. 41); și *vaide de omul cela ce rede* (= „râde”) *în besearcă, o vaide de omul cela ce va s'arpe acestu cuvântu de no-l* (= „nu-l”) *va primî* (*Cod. Sturdz.*, p. 15, ap Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, II, 52;

cf și p. 51 și 61, n. 31, unde se citează *vaide de omul* (p. 12, 13 de 2 ori, p. 14, 15 de 2 ori), *vaide de preotulu* (p. 13; Hasdêu, o c, p. 51), *vaide de căsătoriu* (p. 14, Hasdeu, o c, p. 51), *vaide de cela ce* (p. 14, Hasdeu, o c, p. 15), *vaide omul cela* (p. 14, Hasdeu, o. c, p. 51—52), în vreme ce în redacția mai nouă a textului publicat de Hasdeu se găsește pretutindeni numai un *de*

DI E. Petrovici îmi comunică că în Banat se aude și acum forma *vaide dă mine* ¹⁾

N DRĂGANU

II

ai

S Pop, anchetând pentru Atlasul Lingvistic comuna Pătrova din Maramureș, a însemnat adverbul *ai*, cu înțelesul de „aici” în următoarele două propoziții *sânt ai câțva* „sânt aici câțiva”, *plîacă drept pe-ai* „pleacă drept pe-aici”. Acest *ai*, care se întrebuițează alături de *ačičuca* și *ačuca* — acestea două notate și de T. Papahagi în *Gravul și Folklorul Maramureșului* (Glosar) — ar putea fi, în aceste regiuni ²⁾, o formă scurtată din *aici*. Mai probabil însă avem a face cu păstrarea lui *hic* latinesc. Avem dar în românește:

ad + *hic* > *ai*

ad + *hicce* > *arce* (*aici*)

eccu — *hic* > *aci*

eccu — *hicce* > *acice*

și *ai* se rapoartă la *arce* ca *aci* la *acice*, ca arom *auă* la dacorom *auace* (*aoace*) sau dacorom. *incod* la *incoace*.

¹⁾ Pentru repetarea lui *de* din și începî *dracul a se gîră să mă par* („opresc”) *de de țarna înfricatului scaunū* (Cod Sturdz, p. 122 și 123) cf. cele ce am scris în *Dacoromana*, III, 698—700

²⁾ Astfel de truncheri, avem în materialul cules de S. Pop din Pătrova *o fuó* (= a fost), *nu putem treș* (= trece), *o liș* (= o leacă) *dîș pîșe*, *nu trá* (= trabă = trebue) *să dîșic*